

KAPCSOS NORBERT – FLORIN MĂRGINEAN*

EGY 4. SZÁZAD VÉGI – 5. SZÁZAD ELEJI TELEPRÉSZLET KONOP HATÁRÁBAN KONTAKTZÓNA VAGY KUTATÁSI STÁDIUM?

1. BEVEZETÉS

A páneurópai IV. forgalmi folyosó részét képező, Románia és Magyarország közötti országhatár–Kürtös (Curtici, Románia)–Piski (Simeria, Románia) közötti vasúti szakasz rehabilitációs munkálatai lehetővé tették 2018 tavaszán a Gyorok (Ghioroc, Románia) és Arad megye keleti vége közötti terület régészeti próbafeltárásokkal való kutatását.¹ A nyomvonal három, régészetileg korábban is kutatott lelőhelyet is érintett:² a Csörsz-árok É–D-i irányú Arad megyei szakaszát,³ a hetvenes években ásatással kutatott Konop–„Cotârci/Pătul” (Conop, Románia)⁴ és Tótvárad–„Cetate” (Vărădia de Mureș, Románia)⁵ lelőhelyeit. Ezenkívül még négy lelőhelyet sikerült régészetileg beazonosítanunk Gyorok,⁶ Milova (Milova, Románia) és Odvos (Odvoș, Románia) között, Konop környékén,⁷ valamint Soborsiny (Săvârșin, Románia) mellett [1. térkép].⁸

A nyomvonal 576+000 km – 575+750 km közötti szakasza a 2018 nyarán feltárt⁹ konopi lelőhely DNy-i peremén halad át, amely az utóbbi száz év különböző munkálatai során érintetlenül maradt. Az 5296 m²-es felületen 540 régészeti objektumot tártunk fel, amelyek a késő bronzkorhoz, a Kr. e. 1 – Kr. u. 1. századhoz, a 4. század utolsó harmada – 5. század elejéhez és a középkorhoz tartoztak. A jelen tanulmányban a 4. század utolsó harmada – 5. század elejére keltezhető 12 régészeti jelenséget és leletanyagukat mutatjuk be.

2. FÖLDRAJZI KÖRNYEZET

Konop nagyjából 60 kilométerre keletre található Aradtól, a Maros völgyében. Maga a Konop 5. vagy Magtárak (Conop–Situl 5 „Cotârci”/„Pătul”, Románia) lelőhelyen belül kutatott településrészlet a Zaránd-hegység és a Maros völgyének találkozási mentén húzódó teraszon fekszik, a Marostól északra, a Konop-patak (Pârâul Conop, Románia) Marosba való torkolásától nyugatra, a jelenlegi településtől DNy-i irányban [1. térkép 1]. A közvetlen földrajzi környezetet tekintve a Maros völgyének alacsony lejtése következtében – hasonlóképpen az Alföldhöz – a terület egészen a 18. századig a folyó meanderei által erősen tagolt volt.

* Debreceni Egyetem BTK Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, kapcsosnorbert@yahoo.com; Arad Megyei Múzeum/Complex Muzeal Arad, finnlands@yahoo.com

¹ Szeretném megköszönni Körösfői Zsolt (régész, JAM), Szebenyi Tamás (tudományos segédmunkatárs, SZTE BTK Régészeti Tanszék) és Gáll Erwinnek (régész, Román Akadémia, bukaresti „Vasile Pârvan” Régészeti Intézet) a szakirodalomban nyújtott segítségüket, valamint a témával kapcsolatos értékes javaslataikat és a dolgozat javítására szánt időt. Peter Hügelnek köszönjük az angol nyelvű kivonat nyelvi korrektúráját és a dolgozattal kapcsolatos észrevételeit. Ez úton szeretném megköszönni Kulcsár Valériának a szakmai előmenetelben nyújtott feltétlen támogatását és türelmét, továbbá B. Tóth Ágnesnek és Vörös Gabriellának a szívélyes segítségét!

² A kutatócsoport tagjai: Victor Sava (koordinációs ásatásvezető), Peter Hügel, Florin Mărginean, Kapcsos Norbert (Arad Megyei Múzeum/Complex Muzeal Arad).

³ DÖRNER–BORONEANȚ 1968.

⁴ BORONEANȚ 1979, 109–116.

⁵ BARBU–ZDROBA 1978, 21–25; RUSU–HUREZAN 2000, 146–148; BERZOVAN 2014, 87–114; MĂRGINEAN–CSÓK–TĂMĂȘAN 2016, 97–112.

⁶ SAVA et al. 2018a; SAVA et al. 2018b.

⁷ MĂRGINEAN et al. 2018.

⁸ URȘUȚIU et al. 2018.

⁹ A kutatócsoport tagjai: Florin Mărginean (koordinációs ásatásvezető), Victor Sava, Peter Hügel, Kapcsos Norbert (Arad Megyei Múzeum/Complex Muzeal Arad), Adrian Urșuțiu, Urák Malvinka (Kolozsvári Régészeti és Művészettörténeti Akadémiai Intézet/ Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj Napoca).

3. A LELŐHELY KUTATÁSÁNAK TÖRTÉNETE

A lelőhely területén elsőként 1972-ben végeztek régészeti feltárást Vasile Boroneanț és Dan Demșea vezetésével. A kutatóárokkal vizsgált lelőhelyen egy késő bronzkori réteget, egy 2–4. századi „dákó-római” településnyomot és egy 12–16. századi középkori megtelepedéshez köthető réteget sikerült azonosítaniuk, ahol a korábbi korszakokhoz köthető objektumok egy jelentős részét középkori sírok vágják.¹⁰

4. TELEPÜLÉSSZERKEZET

A viszonylag laza térszerkezetet mutató objektumok (12 darab) különböző kategóriái kerek, ovális és négyzetes alaprajzú, egyenes falú gödrökből és egy téglalap alaprajzú épület maradványaiból állnak. A terület topográfiai adottságai és az objektumok laza szerkezete a településrészlet periférikus jellegére enged következtetni [1. térkép 2–3]. A gödrök javarésznél egynemű betöltése egyszeri, gyors feltöltésre utal, kérdés hogy ez kapcsolatba hozható-e a terület planírozásával. A 12. objektum betöltéséből előkerült nagy mennyiségű patics vélhetőleg egy tűz által elpusztított épülettől származhat. A 153. objektumból előkerült nagy mennyiségű szenesedett fa és hamu is égés termékének tekinthető, emellett jóval kisebb mennyiségben, de a 77. objektum betöltése is tartalmazott szenet és hamut. Felmerült ezeknek egy esetleges pusztulási réteggel való kapcsolatba hozása is, viszont az utóbbi két objektum közel azonos formája azonos funkcióra is utalhat, illetve a többi gödör betöltéséből már hiányzik az égésnyomokat tartalmazó betöltés. A betöltésben észlelhető, szórványosan jelentkező paticspigmentáció a korábbi, késő bronzkori rétegből is objektumokból is származhat. Elgondolkodtató továbbá, hogy az égéstermékeket tartalmazó gödrök anyagából ronított kerámia is előkerült. Mindezt figyelembe véve és a településrészlet periférikus jellegét tekintve nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét sem, hogy a település egy esetleges „műhelyövezetének” objektumait tártuk fel. A kerek és ovális alaprajzú gödrök esetében vélhetőleg korábbi tárolóvermek szemétdögrként való újrafelhasználására lehet gondolni. A téglalap alaprajzú 12. objektum [3. tábla] esetében egyaránt felmerült annak lakóépületként és gazdasági melléképületként való értelmezése.

5. KERÁMIA

A feltárt településrészletből származó leletanyag legjelentősebb része kerámia, összesen 149 töredékről beszélhetünk, amelyek 103 különálló edényhez köthetők. Bár sem az objektumok, sem a kerámia mennyisége nem indokolná a kerámiaanyag statisztikai vizsgálatát, annak jellege és összetétele – illetve magának a lelőhelynek a földrajzi elhelyezkedése – szempontjából is érdemesnek és érdekesnek találtuk minden töredék technológiai és esetenként formai leírását, valamint statisztikai értékelését. A településrészlet kerámiaanyagában három, egymástól jól elkülönülő technológiai csoportot lehetett elkülöníteni [1. tábla 1], amelyen belül a gyorskorongolt kerámia aránya némileg dominál. Az azonosított technológiai csoportok egyenletlenül oszlanak el a településrészlet objektumaiban. Ezt figyelembe véve a kerámiaanyag alapján felvázolt képet nagy mértékben befolyásolja ezeknek a csoportoknak az objektumonkénti eloszlása és a feltárt településrészlet periférikus jellege.

5.1. Gyorskorongolt finomkerámia

A kerámiaanyag kicsivel több mint felét, mindössze 55%-át teszi ki a gyorskorongon formált finomkerámia, ami számszerűleg 57 edényhez tartozik. A szűkebb régió alföldi területeinek késő szarmata korra keltezhető telepeit tekintve az Arad–Barieră B_05 (Románia) lelőhelyen 83,87%,¹¹ míg a németországi „Şagu A1_1” (Şagu, Románia) lelőhelyen 84%¹² a gyorskorongon formált finomkerámia aránya. A Maros alsó szakaszától északabbra fekvő Orosháza–Szenási úton 69,8%¹³ és Kondoroson ez az arány 65,3%¹⁴ bár utóbbi esetében hangsúlyozandó, hogy az előzőleg már selejtezett kerámiaanyagon végeztek statisztikai vizsgálatokat. A felsorolt lelőhelyek fényében az alföldi területek késő szarmata korra keltezhető területein hozzávetőleg átlagosan 70%-os arányban jellemző a gyorskorongolt

¹⁰ BORONEANȚ 1979, 109–116.

¹¹ GRUMEZA–URSUȚIU–COPOS 2013, 37.

¹² KAPCSOS 2017, 15.

¹³ RÓZSA 2000, 87.

¹⁴ VADAY–RÓZSA 2006, 91.

finomkerámia előfordulása, – ahogyan azt korábban már Masek Zsófia is kimutatta¹⁵ – amitől a konopi lelőhely e tekintetben némileg elmarad.¹⁶ Bár a Kárpátoktól keletre eső területek és az Erdélyi-medence Marosszentanna–Csernyahov kultúrához köthető településeinek ilyen irányú összehasonlítási referenciái korlátozottabbak, a budești (Románia) településen a gyorskorongolt finomkerámia aránya mindössze 48,9%-ot tesz ki,¹⁷ ami némileg rokonítható a konopi lelőhellyel,¹⁸ ugyanakkor a Nagy-Küküllő völgyének felső szakasza menti Marosszentanna–Csernyahov kultúra településeinek késő szarmata településekhez képest a gyorskorongolt finomkerámia aránya ugyancsak alulmarad.¹⁹ A konopi lelőhellyel egyidejű mezőkeredi (Archiud, Románia) településrészen a gyorskorongolt finomkerámia aránya figyelemre méltóan alacsony, mindössze 20%-át teszi ki a kerámiaanyagnak,²⁰ többé-kevésbé egyezést mutatva a Nagy-Küküllő menti településekkel. Bár a településeken előforduló gyorskorongolt finomkerámia esetében jelen pillanatban nem mutatható ki egyértelmű tendencia, az eddig ismert esetek egyike sem haladja meg az 50%-os arányt.

A gyorskorongolt finomkerámia kizárólag jól iszapolt, soványítatlan anyagú, két töredéket leszámítva közép- (30%) vagy sötétszürkére (46%) redukált égetésű. A redukált égetésű, fekete héjjal és szürke törésfelülettel rendelkező darabok a finomkerámia-anyag csekély (12%-os) részét képezik [5. tábla 4; 8. tábla 5], mindössze 7 darabot lehetett elkülöníteni, amihez hasonló (13%-os) arány Rákóczi-falva–Bagi-földek lelőhelyéről ismert.²¹ A fekete kerámia jelenléte ebben az esetben egy viszonylagos kronológiai értékkel is bír, ugyanis a kétlépcsős égetésű, szürke törésfelülettel rendelkező, feketére fényezett edények készítmény technológiája szélesebb körben a 4. század végét követően terjedt el a szarmata Barbaricumban,²² és feltehetően a szarmata fazekasművesség belső fejlődésének eredménye.²³

A redukált égetésű szürke finomkerámiánál a kezeletlen, matt felület nagyon ritkán fordul elő, többnyire – feltételezhetően – ronggyal áttörölt, simított felületű darabok (49%) és fényezett felületű darabok (46%) jellemzik az anyagot, ahol a fényezett felületű edények közel negyedénél figyelhető meg a korongon fakéssel kivitelezett, vízszintes sávós fényezés.

A különböző mintájú besimított díszítés a leggyakoribb a gyorskorongolt finomkerámia esetében, összesen 12 esetben fordul elő, míg a sima bordadísz vagy hornyolással való tagolás 2-2 esetben, a bekarcolt vonaldísz egy töredéknél figyelhető meg [1. tábla 2]. Az egyik gyakori díszítőmotívum, az egyenes vonalpár közé besimított függőleges hullámvonal a korsók nyaki részével azonosítható töredékeken jelenik meg [3. tábla 1–2; 5. tábla 1]. Ez a díszítőmotívum a Maros alsó szakasza mentén kevésbé fordul elő, közelebről mindössze Németságról ismert.²⁴ A bánáti területek leletanyagában a Temesvár–Freidorfon (Timișoara, Románia) feltárt településen lehet megfigyelni ugyancsak korsók díszítésénél,²⁵ illetve Gyoma 133. lelőhely kerámiaanyagában is megjelenik a Körös-vidékről.²⁶ Földrajzilag távolabbi régiókat is figyelembe véve, a díszítőmotívum megfigyelhető a szucsági (Suceagu, Románia) hun korra keltezett kerámiagyártó központ kerámiaanyagában,²⁷ valamint Biharkeresztes–Ártánd Nagyfarkasdombon is,²⁸ ami inkább utal annak korszpecifikus, mintsem régióspecifikus jellegére.

A különböző vastagságú, függőleges, sávosan besimított díszítés többek között a balástyai és szeged–kiskundorozsmai késő szarmata kori település leletanyagában fordul elő,²⁹ ugyanakkor az orosháza–Szénási úti,³⁰ a temesvár–freidorfi³¹ vagy az END0170. lelőhely³² kerámiaanyagában is gyakori, mondhatni általánosan jelen van az alföldi késő szarmata kori gyorskorongolt finomkerámia-anyagban. Az összes kerámiatöredék közel felénél nem volt

¹⁵ MASEK 2011, 254.

¹⁶ Továbbá lásd Endröd 170. és Örménykút 52. lelőhelyeket, ahol a gyorskorongolt kerámia aránya 78% (VADAY 1999, 555).

¹⁷ VORNIC 2006, 224. A jelentős földrajzi távolság ellenére az összehasonlítási alapot a település kronológiája indokolja, amely alapján annak a 4. század végére – 5. század elejére tehető utolsó fázisa közel egyidejű a konopi lelőhellyel (VORNIC 2006, 83; LĂZĂRESCU 2015, 111).

¹⁸ A Románia területén feltárt Marosszentanna–Csernyahov-települések kerámiaanyagának jelenlegi feldolgozottsága nem ad lehetőséget a technológiai csoportok arányainak periódusonkénti változásának kimutatására. Jelenleg nincs adatunk arra vonatkozóan, hogy a C3-as periódushoz képest a D1-es periódusban milyen mértékű a gyorskorongolt finomkerámia aránya, ráadásul számolni kell azzal a lehetőséggel, hogy mindez mikrorégióként változó képet mutathat.

¹⁹ A Körösfői Zsolt által publikált adatok alapján ez hozzávetőlegesen 23%-ra tehető (KÖRÖSFŐI 2011, 101, I. táblázat). Ugyanakkor megjegyzendő, hogy az eddig ismert adatok részlegesen feldolgozott kerámiamentyiségén alapulnak (KÖRÖSFŐI 2011, 100).

²⁰ GAU 1999, 284.

²¹ MASEK 2011, 258.

²² SOÓS 2016, 652.

²³ MASEK 2011, 258.

²⁴ KAPCSOS 2017, 36, Pl. 3/5.

²⁵ MARE et al. 2011, 152, Pl. XII/11.

²⁶ VADAY 1996, 267, Fig. 151/14.

²⁷ OPREANU 2013, 75–76, Pl. XIV/1, XV/5.

²⁸ MESTERHÁZY 2009, 81, Abb. 5.

²⁹ SÓSKUTI 2010, 189, 2. kép 1, 6.

³⁰ VADAY–RÓZSA 2006, 111, 11. kép 1, 4.

³¹ MARE et al. 2011, 155, Pl. XV/7.

³² VADAY–JANKOVICH–KOVÁCS 2011, 271, Pl. 33/5.

lehetőség azok funkcionális és formai leírására. A gyorskorongolt finomkerámia funkcionalitás és formai szempontból értékelhető darabjai között a hombárok (7 darab) és a tálakkal (6 darab) azonosítható töredékek fordultak elő a legnagyobb számban. A hombárok két vízszintesen kihajló, lekerekített peremű, 32–34 cm közötti peremátmérőjű darabot lehetett beazonosítani, amelyek nyakindításának töredezettségéből adódóan nehezen lehetett a formára vonatkozó következtetéseket levonni, ám nagy valószínűséggel a hosszúkás testű, szűk nyakú példányokhoz tartozhatnak [7. tábla 1]. A 14–23 cm közötti peremátmérővel rendelkező tálak esetében úgy a peremkiképzés, mint a falindítás alapján viszonylag színes formai variációt lehet megfigyelni [1. tábla 3].

A szarmata Barbaricum kerámiaanyagára általánosan jellemző félgömbös testű tálak típusa egy perem alatt sekélyen hornyolt mindkét irányba megvastagodó [3. tábla 3] és egy enyhén kihúzott megvastagodó peremtöredék [7. tábla 3] alapján jelenik meg a konopi településrészleten. Mindkét esetben fényezett, sötétszürkére égetett darabról van szó, a 300. objektum darabján fakéssel kivitelezett vízszintes sávos fényezés figyelhető meg. A félgömbös testű táltípus többnyire idegen úgy az Erdélyi-medence Marosszentanna–Csernyahov-jellegű kerámiaanyagától, mint a Kárpátoktól keletre található Marosszentanna–Csernyahov kultúra telepeinek kerámiájától.³³ Ezzel szemben a konopi leletanyagban megjelenő mindkét irányba megvastagodó peremű félgömbös testű tálak gyakoriak a késő szarmata kori települések leletanyagában. Megjelennek úgy Németságon,³⁴ mint Orosházán³⁵ vagy az Endröd–END0170. lelőhelyen,³⁶ hasonlóképpen az enyhén kihúzott megvastagodó pereműekhez.

Az 50. objektum tálja [4. tábla 2] egy sajátos formát képvisel abból a szempontból, hogy eltér úgy a félgömbös testű tálaktól, mint a bikónikus testűektől. Maga a forma és a peremkiképzés sem jellemző a szarmata Barbaricum településeinek általánosan ismert táltípusaira, ugyanakkor pontos analógiája az Erdélyi-medence Marosszentanna–Csernyahov kultúra településeinek leletanyagából sem ismert. Ezzel szemben közel pontos formai analógiája megfigyelhető a mezőszopori (Sopor de Câmpie, Románia) kerámiaanyag bepecsételt táljainál,³⁷ illetve későbbi periódusból előfordul Érdengelegen (Dindești, Románia)³⁸ egy 4. század végére – 5. század elejére keltezett sírban.³⁹

Az ívelten kihajló, lekerekített peremű, bikónikus testű tálak eltérnek a késő szarmata kori Alföld telepeire jellemző táltípusoktól. Ezzel szemben az Erdélyi-medence és a Kárpátoktól keletre fekvő területek Marosszentanna–Csernyahov kultúra temető- és településanyagának sajátos kerámiatípusaként fordulnak elő⁴⁰ végig a C3-as perióduson keresztül.⁴¹ A 440. objektum táljának [9. tábla] közel pontos párhuzamai többek közt a Nagy-Küküllő mentén Fiatfalváról,⁴² Baráthelyről,⁴³ a Kárpátoktól DK-re Cioraniról (Románia) ismertek,⁴⁴ bár általános formáról lévén szó szinte a legtöbb Marosszentanna–Csernyahov településen vagy temetőben előfordulnak.⁴⁵ Formáját tekintve a 314. objektum kisméretű táljának [8. tábla 1] alja némileg nyújtottabb, hasonló példány a székelykeresztúr–lokoni (Cristuru Secuiesc, Románia) anyagban is megjelenik.⁴⁶

Az 50. objektumhoz tartozik az az enyhén nyújtott gömböstemű, kisméretű, gyorskorongolt, finomkerámia-edény [4. tábla 3], amelynek közelebbi párhuzamai többek között az apátfalva–Nagyút-dűlői késő szarmata-hun kori temető kerámiaanyagában is megjelennek,⁴⁷ ugyanakkor további darabok ismertek Szeged–Pusztakömpöcről⁴⁸ és a csongrád–Sólya Gyula utcai lelőhelyről.⁴⁹

Mindössze négy nyak- és válltöredék esetében merült fel azok korszaként való azonosítása: a már említett, függőlegesen besimított egyenes- és hullámvonallal díszített és a feketére fényezett darabok esetében, ahol sajnálatos módon tipológiai következtetéseket nem lehetett levonni. Bár a perem alatt a nyaki rész sima bordadísszel való tagolása előfordul a késő szarmata kori leletanyagban,⁵⁰ teljes biztonsággal nem köthető e típushoz sem a 12. [3. tábla 1–2], sem a 62. objektum töredéke [5. tábla 1], így kronológiai értékük csekély.

³³ Bár előfordul például a mezőkerédi kerámiaanyagban (GAIU 1999, 297. Fig. X/10), közel sem tekinthető az általánosan jellemző tálfornának.

³⁴ KAPCSOS 2017, 44. Pl. 11/1.

³⁵ RÓZSA 2000, 119, 9. kép 18.

³⁶ VADAY–JANKOVICH–KOVÁCS 2011, 254, Pl. 16/7.

³⁷ PROTASE 1976, Pl. XL.

³⁸ STANCIU 2011, 612, Pl. 3/8.

³⁹ STANCIU 2011, 36.

⁴⁰ A mihălășeni (Románia) temető kerámiakészletéből 13 hasonló darab ismert (ȘOVAN 2009, 171).

⁴¹ A táltípus a C3-as fázist követően is használatban marad. Lásd LĂZĂRESCU 2015, 124, Fig. 66.

⁴² KÖRÖSFŐI 2011, 155, 21. tábla 5.

⁴³ BĂRZU 1973, 295, Pl. XIV/7.

⁴⁴ LĂZĂRESCU 2015, 124, Fig. 66.

⁴⁵ Lásd például a tãrgșori (Románia); DIACONU 1965, 279, Pl. CXXIX/4), a bãrladi (Bãrlad, Románia; PALADE 2004, 579, Fig. 224/3), vagy a mihălășeni (ȘOVAN 2009, Pl. 33/A4) temetőben.

⁴⁶ KÖRÖSFŐI 2011, 148, 14. tábla 6.

⁴⁷ KUJÁNI 2016, 81, 18. tábla 4–6.

⁴⁸ PÁRDUZ 1950, Taf. CXXII/21–23.

⁴⁹ PÁRDUZ 1950, Taf. CXXV/9.

⁵⁰ Lásd azonos besimított díszítéssel Óbesenyőről (TĂNASE 2004, 243, Pl. II) és Temesvár–Freidorfról (MARE et al. 2011, 176, Pl. XXXVI/21).

5.2. Gyorskorongolt szemcsés kerámia

A gyorskorongolt szemcsés kerámia kategóriájából 8 különálló edényhez köthető 15 töredék került elő. Arányát tekintve mindössze 9%-át teszi ki az összesített kerámiaanyagnak, ami a többi technológiai csoporthoz képest kevésbé jelentős. Előfordulási arányának a budești anyagéval való összehasonlítása problematikus olyan szempontból, hogy a publikáló régész nem tett különbséget esetleges lassú- és gyorskorongolt kerámia között,⁵¹ holott az Erdélyi-medencéből a lassúkorongolt szemcsés anyagú kerámia jól ismert.⁵² Az előkerült töredékek alapján mindössze egy esetben lehet formai jegyekre következtetni, ahol a 314. objektum nagy tálja [8. tábla 3] az S profilú tálak típusához köthető, amelyek idegenek az alföldi késő szarmata kori kerámiaanyagtól, ezzel szemben a fiatfalva–nagyerdei (Filiaș, Románia) leletanyagban jelen vannak.⁵³

5.3. Lassúkorongolt kerámia

A konopi településrészlet egyik legérdekesebb leletanyag-kategóriáját a lassúkorongolt kerámia képezi. A lassúkorongolt „csillámos-szemcsés” kerámiát az alföldi szarmata Barbaricumban egyezményesen a 4. század végére – 5. század elejére helyezi a kutatás.⁵⁴ Elsősorban a kerámiatípus lelőhelyeinek eddig ismert szóródása és a konopi lelőhely földrajzi helyzete az, amely több olyan kérdést vet fel, amire a későbbiekben – ha érintőlegesen is, de – szükségyszerűen még ki kell térnünk. A településrészlet objektumaiból 16 különálló darabként azonosított edény 29 töredéke került elő, amely a vizsgált kerámiaanyag 15%-át jelenti. A lelőhellyel szomszédos szarmata Barbaricum késő szarmata kori településeiben változó arányban fordul elő a tárgyalt kerámiatípus, viszont hozzávetőlegesen legfeljebb a kerámiaanyag 20%-át teszi ki.⁵⁵ A konopi településrészlethez hasonló, ám azt némileg meghaladó arány Orosházáról ismert, ahol az a feldolgozott kerámiaanyag 18,1%-át jelenti,⁵⁶ valamint Örménykút 52. lelőhelyről ez az arány 17%-ra tehető.⁵⁷ Ebből a szempontból a konopi településrészlet figyelemre méltó hasonlóságot mutat a késő szarmata kori alföldi településekkel. Az Erdélyi-medence közel hasonló korú településeinek kerámiaanyagával való ilyen irányú összehasonlítására kevés támponttal rendelkezünk, viszont mint arról már szó esett, a korongolt szemcsés kerámia jelentős hányadát lassúkorongon formálták.

A soványításra használt csillám/kvarc és zúzott kavics eltérő arányban jelenik meg az edények törésfelületében, mindössze öt esetben hiányzott a csillám az edény anyagából, illetve egy esetben nehéz eldönteni, hogy az apró szemcsészetű anyag csillám vagy csak egyszerűen homok. Az edények töredékeinek színe többnyire a barna színskála körül mozog, gyakori a sötétbarna foltos és fekete foltos darabok száma, amelyek esetében utólagos használati nyom lehetősége is felmerülhet. A töredékek felületének és törésfelületük alapján redukzív égetésre lehet következtetni. A felületüket vélhetőleg egy agyagos lébe való mártás után elsimíthatták.

A töredékek kivétel nélkül fazekakhoz tartoznak, amelyek az ismert peremtöredékek esetében más-más peremtípussal rendelkeznek, peremátmérőjük nagysága 18–22 cm között változik [1. tábla 4]. A vízszintesen kihajló, a perem síkjával tompaszöget bezáróan ferdére vágott peremkiképzés alapján a 77. objektum fazekának [5. tábla 3] párhuzama Hódmezővásárhely–Solt-Paléról ismert.⁵⁸ A 77. objektum lassúkorongolt fazekai egy részének párhuzamai a peremkiképzés alapján Temesvár–Freidorfon is megjelennek, ahol egyaránt előfordul az ívelten kihajló, a perem síkjával tompa-⁵⁹ [6. tábla 2] és hegyesszöget⁶⁰ [6. tábla 1] bezáróan ferdére vágott perem is. A 153. objektum fazekának párhuzama az ívelten kihajló lekerekített pereme alapján [6. tábla 3] a fény–seliștei (Foeni, Románia)⁶¹ és az orosháza–Szénási úti kerámiaanyagban figyelhető meg.⁶²

⁵¹ VORNIC 2006, 221.

⁵² A Nagy-Küküllő menti szemcsés anyagú kerámia nagyobb hányadát lassú korongon formálták. Lásd KÖRÖSFŐI 2011, 101.

⁵³ KÖRÖSFŐI 2011, 156, 22. tábla 2.

⁵⁴ VADAY 1984, 31; VÖRÖS 1992, 20. A sándorfalva–eperjesi lelőhely lassúkorongolt kerámiaanyaga kapcsán a kérdéskör összefoglalóját lásd bővebben WALTER 2017; WALTER–FINTOR–SKULTÉTI 2018.

⁵⁵ A százalékos adatokat vélhetőleg nagy fokban árnyalja a vizsgált települések feltártságának mértéke. A legtöbb esetben településrészletek kerámiaanyagának adataira lehet csak alapozni.

⁵⁶ RÓZSA 2000, 91. Ezzel szemben Arad–Barieră B_05 (GRUMEZA–URSUȚIU–COPOS 2013, 37) és Németség/Șagu A1_1 (KAPCSOS 2017, 17) településeiben az eddigi publikációk alapján 0,92% és 10%-ra tehető ez az arány.

⁵⁷ VADAY 1999, 555.

⁵⁸ PÁRDUZ 1938, II. tábla 13.

⁵⁹ MARE et al. 2011, 177, Pl. XXXVII/1.

⁶⁰ MARE et al. 2011, 161, Pl. XXI/4.

⁶¹ TIMOC–SZENTMIKLÓSI 2008, 123, Pl. III.

⁶² RÓZSA 2000, 116, 14. kép 8.

A fazéktöredékeknek 9 darabja, azaz több mint a fele közel azonos arányban, jellemzően bekarcolt egyenes és hullámvonalkötegekkel díszített. A lassúkorongolt kerámiaanyagánál jellegzetes fésűszerű tárgyval történő benyomkodott díszítés egy fazék esetében fordul elő. Természetesen mindezek legtöbbször egy összetett mintasor formájában jelennek meg, ahol a leggyakrabban az egyenes vonalköteg a hullámvonalköteggel együtt fordul elő különböző sorrendben, legtöbb esetben a fazekak vállai, továbbá a nyaki és vállai részén. A sándorfalvai késő szarmata kori telep lassúkorongolt kerámiájának példaértékű feldolgozásánál Walter Dorottya – többek között – a fazekak díszítésének mintasorait is megvizsgálta. Módszerét ezúttal a konopi teleprészlet esetében is alkalmaztuk az ez alapján kirajzolódó kapcsolattrendszerek vizsgálata érdekében, azonban szükséges megjegyezni, hogy teljes bizonyossággal egyetlen teljes mintasort sem lehetett elkülöníteni.

A konopi lassúkorongolt kerámiára jellemző mintasorok valamennyi darabja megtalálható a késő szarmata kori alföldi telepeken. Az 1. mintasor [1. tábla 5] például viszonylag ritkán fordul elő, azonban fordított sorrendben hasonló megjelenik Hunyán⁶³ és Örménykúton⁶⁴ ugyancsak egy fazéktöredéken. A 2. mintasor [1. tábla 5] többek között a sándorfalvai kerámiaanyagban⁶⁵ és a temesvár–freidofi kerámiaanyagban is előfordul⁶⁶, hasonlóképpen az 5., vagy a 6. egyszerűbb mintasorokhoz [1. tábla 5].⁶⁷ A 3. mintasor [1. tábla 5] kettős hullámvonalkötege ugyancsak jellemző a temesvár–freidorfi kerámiaanyagra⁶⁸ és megjegyzendő, hogy a Körös–Maros–Tisza négyszögének késő szarmata kori telepeinél kevésbé jellegzetes a konopi kerámiaanyagban előforduló sűrűbben összetett, egyenes- és hullámvonalköteggel való díszítés [1. tábla 5: 4, 7–8],⁶⁹ ezzel szemben temesvár–freidorfi kerámiaanyagban gyakorinak tekinthető.

A konopi településrészeletről előkerült lassúkorongolt kerámia úgy a soványító anyag szempontjából, mint a forma, peremkiképzés és díszítés szempontjából sok szállal kapcsolódik az Alföld késő szarmata kori településeihöz. Az edények peremkiképzésében általános típusok jelennek meg, a bekarcolt díszítés mintasorainak elemei a legtöbb alföldi lassúkorongolt fazék esetében feltűnnek, azonban az alkalmazott mintasoroknál – a csekély esetszám ellenére – sajátosan összetett esetek is előfordulnak, amelyek az Alföld bánáti területei felé mutatnak. Bár az Erdélyi-medence 4. századi lassúkorongolt kerámiaanyagában Székelyudvarhely mellől,⁷⁰ a Marosszentanna–Csernyahov kultúra végére keltezhető Székelykeresztúr–Lokon,⁷¹ Maroscsapó–Gârlen (Cipău, Románia)⁷² és Baráthelyen (Brătei, Románia)⁷³ is megfigyelhető a bekarcolt egyenes- és hullámvonalköteggel való díszítés [2. tábla 2–3].

5.4. Kézrel formált, korongolatlan kerámia

A kerámiaanyag kevesebb mint negyedét, mintegy 21%-át a korongolatlan kerámia teszi ki, ami némileg meghaladja az alföldi késő szarmata kori településekre jellemző arányokat, ha figyelembe vesszük, hogy Arad–Barieră B_05 lelőhelyen ez az arány 15,21%,⁷⁴ hasonlóképpen Orosháza–Szénási úthoz, ahol ez 12,1%-ra⁷⁵ tehető.⁷⁶ Sajnálatos módon ilyen tekintetben a Marosszentanna–Csernyahov kultúra Erdélyi-medencéből vagy a Kárpátoktól keletre eső területeiről ismert telepeivel nem lehet párhuzamot vonni, figyelembe véve, hogy a kevés esetben, ahol ismert a korongolatlan kerámia aránya, az nem utal szabályszerűsége.⁷⁷

Anyagát tekintve a szemcsés homokkal és apró kavicsal soványított korongolatlan kerámia formailag értékelhető darabjai, egy mécsesként értelmezhető példányt leszámítva [7. tábla 5], szinte kizárólag fazekakhoz tartoznak. Két téglaszínűre oxidált töredéket kivéve többnyire fekete, barnásfekete foltos vagy barna foltosra redukált darabok alkotják a fazekak jelentős részét. Javarészt enyhén vagy erőteljesebben kihajló, lekerekített peremű darabok a jellemzőek, 16–18 cm közötti peremátmérővel. Mindössze a 12. objektum korongolatlan fazekán figyelhető meg díszítés, ahol

⁶³ MRT 8. 44. tábla 4.

⁶⁴ VADAY–JANKOVICH–KOVÁCS 2011, 557, Pl. 49/5.

⁶⁵ WALTER 2017, 56, 6. tábla 16.

⁶⁶ MARE et al. 2011, 177, Pl. XXXVII/13.

⁶⁷ WALTER 2017, 56, 6. tábla 11–12.

⁶⁸ MARE et al. 2011, 156, Pl. XVI/3.

⁶⁹ A 8. mintasorhoz hasonló Sándorfalváról is ismert, bár sűrűségét tekintve kevésbé egyezik a konopi töredékkel. Lásd WALTER 2017, 56, 6. tábla 10.

⁷⁰ KÖRÖSFŐI et al. 2010, 36, 40.

⁷¹ KÖRÖSFŐI 2011, 100, 150, 16. tábla, 8.

⁷² VLASSA 1965, 502, Fig. 2, 6–9.

⁷³ BĂRZU 1973, 301, Pl. XX.

⁷⁴ GRUMEZA–URSUTIU–COPOS 2013, 37.

⁷⁵ RÓZSA 2000, 92.

⁷⁶ Újhartyánon 27,7%, Endrőd 170. lelőhelyen 11%, míg Örménykút 52. lelőhelyen 5% a korongolatlan kerámia aránya (VADAY 1999, 555), azaz körülbelül átlagosan a kerámiaanyag 15%-a sorolható ebbe a kategóriába, amelyet a fent említett lelőhelyek példászerűen tükröznek.

⁷⁷ A budești településen a korongolatlan kerámia aránya a kerámiaanyag 1%-ára tehető (VORNIC 2006, 217), szemben például a Nagy-Küküllő menti településekével, ahol a kumulált adatokból egy kimagasló arány figyelhető meg (KÖRÖSFŐI 2011, 101).

érdekes módon a fazék kihajló peremének belső felületét is egy bekarcolt vonallal látták el, a perem bevagdosása és a váll bekarcolt zezzugvonaldíszé mellett [3. tábla 5]. Formáját tekintve általánosan jelen van a szarmata kor folyamán az alföldi szarmata Barbaricumban, ugyanakkor az erdélyi-medencei Marosszentanna–Csernyahov-anyagban is gyakori, hasonlóképpen a bekarcolt zezzugdíszítéshez.⁷⁸ Bár a korongolatlan fazekak peremének bevagdosása Temesvár–Freidorfon és Kakófalván⁷⁹ (Grădinari, Románia) is megjelenik,⁸⁰ az összetett, a perem belső felületén bekarcolt vonaldísz, a perem bevagdosását és a bekarcolt zezzugvonalat ötvöző mintasor kevésbé jellemző a késő szarmata és a Marosszentanna–Csernyahov-leletanyagra.

5.5. A rontott kerámia kérdése

A kerámiaanyagban összesen négy esetben fordul elő rontott kerámia, amennyiben ide soroljuk a 440. objektum bikónikus testű tálját is. A rontott kerámia közül mindössze egy korongolatlan, két töredék gyorskorongolt, sötétszürkére égetett finomkerámia, illetve a 440. objektum tálja, amelynek égetésénél a fekete és szürke szín keveredése az égetés során a különböző edények egymás mellé helyezését lehet az eredménye. A bikónikus testű tál voltaképpen az aljának átrepesztettsége okán tartható rontott darabnak, amely vélhetőleg a túl kövér agyag száradási hibájának az eredménye.⁸¹ A talpgyűrű és a hastörés kopottságából arra lehet következtetni, hogy a tálat ennek ellenére használták [2. tábla 1]. A 314. objektum töredékénél ugyancsak megfigyelhető az edény falának repesztettsége, míg a 62. objektum hombár oldaltöredéke erőteljesen átégett [2. tábla 1].

A rontott darabok esetében felmerül a kérdés, hogy a konopi lelőhelyen számolni lehet-e esetleges kerámiagyártással? Továbbá amennyiben igen, akkor milyen jellegű kerámiáról beszélhetünk? Az Alföldre jellemző „szarmata jellegű”, esetleg az Erdélyi-medencére jellemző „Marosszentanna–Csernyahov-jellegű” kerámiát vagy mindkét kulturális tömbre jellemző kerámiát gyárthattak? A rontott daraboknál a 440. objektum bikónikus tálja egyértelműen a erdélyi-medencei lelőhelyekkel mutat rokonságot, továbbá a 314. objektum kerámiaanyagában ugyancsak a Marosszentanna–Csernyahov-településekre jellemző kerámia fordul elő további gyorskorongolt finomkerámiával együtt, amelyek sajnos atipikus daraboknak tekinthetők, így ilyen szempontból kevés fogódzót nyújtanak. A 62. objektum töredékénél az alföldi szarmata településekre jellemző besimított dísszel ellátott korsó töredéke sem nyújt megnyugtató támpontot, ugyanis, mint már arról szó esett, a szucsági lelőhelyen is előfordulnak hasonló edények.

6. FIBULA

A fibula [3. tábla 6] különlegessége a tütartó kialakításában rejlik, amely a szarmata Barbaricum egyes fibuláinál is megjelenik. A facettált tütartó végének négyszögletes kialakítása megfigyelhető Apátfalva–Nagyút-dűlőn,⁸² valamint a szeged–tarjáni késő szarmata kori temető 3. sírjából előkerült fibulánál is,⁸³ viszont az a bekarcolt/”bemélyített” X alapján különbözik a konopi darabtól. Hasonlóképpen alakították ki a Madaras–Halmok 442. sírjában talált fibula tütartóját,⁸⁴ illetve a Szabadka–Verusicsról (Subotica, Szerbia) előkerült fibuláét is,⁸⁵ azonban a konopi darabra jellemző bevéselt/bekarcolt vonal a szabadkai példányon már nem jelenik meg. Az említett sírok⁸⁶ kísérőleletei hozzávetőlegesen a 4. század utolsó harmadára – 5. század elejére való keltezését erősítik. A rokonságot mutató fibulák elterjedését tekintve a konopi darabot is beleszámítva feltűnő módon a korábbi korszakhoz köthető Lugio–Partiscum–Micia között feltételezett római kereskedelmi útvonal közelségében helyezkednek el, amely esetében felmerült annak barbárok általi további használata.⁸⁷

⁷⁸ A szarmata Barbaricum esetében lásd például Orosháza–Szénási út (RÓZSA 2000, 111, 9. kép 6), illetve az erdélyi Marosszentanna–Csernyahov-telepek esetében Székelykeresztúr–Lokon (KÖRÖSFŐI 2011, 146, 12. tábla 7).

⁷⁹ BENEÁ 1996, Fig. 49/4.

⁸⁰ MARE et al. 2011, 171, Pl. XXXI/10.

⁸¹ MASEK–VÉNINGER 2017, 65–66.

⁸² KUJÁNI 2016, 39, 1. ábra 4.

⁸³ VÖRÖS 1988, 120, 6. kép 1.

⁸⁴ KÓHEGYI–VÖRÖS 2011, 99. tábla 7.

⁸⁵ SZEKERES–SZEKERES 1996, VII. tábla 3.

⁸⁶ A temető leletanyagának a tápé–malajdokival való szoros rokonságára és kronológiai kapcsolatára Vörös Gabriella is felhívta a figyelmet (VÖRÖS 1988, 122).

⁸⁷ SZEBENYI–OLGYAY 2018, 35.

7. GONDOLATOK A KONOPI TELEPÜLÉSRÉSZLET SZEREPÉRŐL A KORA NÉPVÁNDORLÁSKORBAN

A konopi településrészlet kora népvándorlás kori szerepe annak földrajzi helyzete és leletanyagának összetétele, valamint a feltárt objektumok jellege szempontjából értékelhető. Már az ásatás folyamán felmerült számos értelmezési nehézség, és bár igyekeztünk a leletanyag minél részletetekbe menőbb elemzését elvégezni, az eredmények legalább annyi új kérdést vetettek fel, mint amennyit megválasztoltak.

A konopi településrészlet, leletanyagának párhuzamai alapján, hozzávetőlegesen a 4. század utolsó harmadára – 5. század elejére keltezhető, azaz a közép-európai kronológiai rendszer alapján az ún. C3/D1–D1-es fázisra. Sem a tárgyalt fibula, sem a kerámiaanyagban megjelenő formák nem teszik lehetővé megnyugtató biztonsággal, hogy a település élete a D2-es fázisban is nyomon követhető legyen. Ugyanakkor a településszerkezet sajátosságai és annak periférikus jellege, valamint a kutatott felszín mindössze egy rendkívül vékony – és sajátos – keresztmetszetét nyújtják a település életének. Holott a település részben annak leletanyaga és kronológiai helyzete alapján az ún. „post-csernyahovi” horizont sajátosságait idézi, a párhuzamok esetében a csekély egyidejű támpontok miatt a korábbi C3-as periódus Marosszentanna–Csernyahov-településeivel is összevetettük. Az Erdélyi-medence tágabb földrajzi régióját tekintve elsősorban a szucsági és a mezőkerdi lelőhelyekkel feltételezhető a korazonosság, bár szükségesnek látjuk megjegyezni, hogy maga a Marosszentanna–Csernyahov kultúra végeként fémjelzett „post-csernyahovi horizont” lelőhelyei kevésbé ismertek,⁸⁸ és jellemző – bár kulturálisan sokszínű – leletanyaga még csak napjainkban körvonalazódik.⁸⁹

Az alföldi késő szarmata korra keltezhető lelőhelyek esetében igyekeztünk viszonylag kis földrajzi távolságokon belül analógiákat találni, illetve az Erdélyi-medence és a szarmata Barbaricum keleti peremének a Maros alsó szakasza menti régiója kontextusán belül értelmezni a leletanyagot. A kerámiaanyag formai és díszítésbeli sajátosságainál felmerült a temesvár–freidorfi, a németsági, az orosháza–Szénási úti lelőhelyekkel való kapcsolat, amely bár nem teljes mértékben tisztázott, viszont az egyidejűség megalapozottnak tűnik. Hasonló módon kapcsolat feltételezhető a kerámiaanyag statisztikai vizsgálatának eredményei alapján, ahol a gyorskorongolt kerámia aránya az alföldi telepekkel mutat némi rokonságot. Az ilyen szempontból kevésbé ismert erdélyi-medencei lelőhelyek esetében a konopi lelőhely a gyorskorongolt technológiai kategória tekintetében némileg felülmúlja azokat, bár ismételten hangsúlyozzuk, hogy a vizsgálat egy csekély objektumszámú településrészlet kis mennyiségű leletanyagán készült, illetve más erdélyi-medencei egyidejű lelőhelyekkel való összehasonlítása is számos nehézségbe ütközött, amely elsősorban a hiányos kutatottságra vezethető vissza.⁹⁰ A formai sajátosságok alapján hozzávetőlegesen kiegyensúlyozott arányban egyaránt előfordulnak a késő szarmata kori alföldi telepekre jellemző és a Marosszentanna–Csernyahov kultúra kései fázisában is megtalálható kerámiaformák.

A kerámiaanyag kapcsán külön kérdést vet fel a sajátos díszítéssel és formavilággal rendelkező ún. lassúkorongolt, esetenként „csillámos-szemcsés” soványítású kerámia jelenléte, amelynek megválaszolása jelen esetben meghaladja a dolgozat kereteit, azonban szükségszerűnek találtuk némileg kitérni ennek a problematikájára. Jelenlegi ismereteinket a 4. század végén⁹¹ előzmény nélkül megjelenő kerámiatípusról legutóbb Walter Dorotya összegezte, azokat rendkívül hasznos információkkal kiegészítve a további kutatás számára. Meglátásai három szempontból is támpontot nyújtanak a konopi darabok értékeléséhez.

1. Walter Dorotya az általa összegyűjtött anyagból arra a következtetésre jutott, hogy az esetleges gyártási központok erősen koncentrálnak a nagyobb folyók környékén, úgymint a Körös, a Tisza és a Maros mentén.⁹² Hasonló jelenség figyelhető meg a nagylaki tavak, a Maros és a Száraz-ér által körvonalazott földrajzi mikrorégióban is [2. térkép; 1. táblázat], ahol szintén jelentős sűrűség figyelhető meg. Ugyanakkor az Alföld keleti peremén, a Maros alsó szakaszán, ha a Kladova–Dealul carierei (Cladova, Románia) lelőhelyet fenntartással is kezeljük, az eddig ismert legkeletibb lelőhely Temeshidegkútról (Zăbrani, Románia) ismert. Az előbbi közel 18 km-re, míg a második közel 25 km-re nyugatra található Konoptól. Azaz nagyjából ½–1 napi járóföldre, amely esetében az elterjedés a mikroregionális településközi kapcsolatokkal és a kerámiagyártó központok gyártáskörzetével is magyarázható, amennyiben a gyártási központokat mindössze csak az Alföldre lokalizáljuk.

⁸⁸ A Marosszentanna–Csernyahov kultúra utolsó fázisához köthető lelőhelyek térképét lásd LĂZĂRESCU 2015, 125, Fig. 67. A Maros középső folyása mentéről is mindössze három lelőhely ismert.

⁸⁹ Lásd bővebben OPREANU 2011; LĂZĂRESCU 2015, 132–141; KÖRÖSFŐI 2018, 343–344.

⁹⁰ A kerámia technológiai és funkcionális szempontú kutatottsága a Nagy-Küküllő völgyének Marosszentanna–Csernyahov-települései esetében a legkidolgozottabb (KÖRÖSFŐI 2011, 95–160).

⁹¹ VADAY 1984, 31.

⁹² WALTER 2017, 42; WALTER–FINTOR–SKULTÉTI 2018, 138.

Hangsúlyozandó, hogy a baráthelyi 4–5. század eleji temetőből és a Maroscsapó–Gârle lelőhelyről is ismert ez a kerámiatípus. Ezek a lelőhelyek Temeshidegkúttól 240, illetve 260 km-re találhatóak, azaz a távolság közel egy-heti járóföldnek feleltethető meg, amelyet már nem magyarázhatunk mikroregionális településközi kapcsolatokkal. A problematika kapcsán fontos kitérni a lassúkorongolt kerámiatípus romániai kutatástörténetére is. Bár a lassúkorongolt „csillámos-szemcsés” kerámia magyarországi kutatástörténete igen jól ismert,⁹³ ugyanannak a kerámiatípusnak romániai kutatástörténete már kevésbé büszkélkedhet hasonló kidolgozottsággal. A szarmata Barbaricumnak megfelelő kontextusból elsőként I. H. Crișan közölt 1968-ban két töredéket az arad–cealai kerámiagyártó központból.⁹⁴ A arad–cealai kerámiaanyagban belül három csoportot különített el, ahol nehezen érthető módon egyazon kategóriába sorolta a korongolatlan és a lassúkorongolt kerámiát.⁹⁵ A formák és a díszítések előképeit a La Tène kori dák kerámiából eredezteti, és párhuzamai révén összekapcsolja azokat többek között az erdélyi-medencei Maroscsapó–Gârle lelőhellyel.⁹⁶ Ezt követően Dörner Egon ismerte fel a lassúkorongolt kerámiát, elkülönítve a gyorskorongolt és korongolatlan kerámiától. Dörner némileg helyes leírást ad a kerámiatípusról⁹⁷ a Szentanna CAP/La vii (Sântana, Románia) lelőhely leletanyagának közlésében, azt helyesen, a 4. század végére – 5. század elejére keltezte. Annak ellenére, hogy jól ismertek számára Párducz Mihály publikációi, a kerámiatípus kapcsán ő maga sem sorol fel alföldi párhuzamokat.

Az erdélyi-medencei lelőhelyekről már 1965-től jól ismertek a kerámiatípusnak a darabjai, amelyek jellegzetes díszítésének és formavilágának bizonyos elemei az alföldi területek felé mutatnak, ennek ellenére a korongolatlan kerámia kategóriáján belül értelmezték őket.⁹⁸ Elsősorban a Maroscsapó–Gârle lelőhelyen véletlenszerűen előkerült gödrök anyagának kerámiatöredékeiről van szó,⁹⁹ amelyek gyorskorongolt, szürkére égetett finomkerámiával együtt kerültek elő. Dörner Egon publikációi nyomán Nicolae Vlassa is felfedezte a leletanyag alföldi kapcsolatait, amelyek esetében a szabad dákok egy 4. századi Ny–K-i irányú migrációját feltételezte az Alföldről.¹⁰⁰ Közel egy évtizeddel később a baráthelyi 4–5. századi hamvasztásos temető publikálása kapcsán Ligia Bârzu írta le a lassúkorongolt kerámiát, azonban N. Vlassához hasonló módon, ezt ugyancsak a korongolatlan kerámia keretén belül tárgyalja.¹⁰¹ Ligia Bârzu az edények Marosszentanna–Csernyahov kultúrával való kapcsolatát elvetette, és azok formáját a római fazekasságból eredeztette, némi ellentmondással, kihangsúlyozva – Maroscsapó–Gârle-re utalva – a nyugatról Erdély területére bevándorló szabad dákok kerámiaanyagával való szoros rokonságot.¹⁰²

A lassúkorongolt „csillámos-szemcsés” kerámia kutatásában a temesvár–freidorfi késő szarmata kori település leletanyagának monografikus feldolgozása jelentett áttörést. Ebben a munkában az alföldi párhuzamok alapján, a

⁹³ WALTER 2017, 34.

⁹⁴ CRIȘAN 1968, 246, Fig. 3/1, 14.

⁹⁵ Feltételezhetően a kerámia anyaga és égetése volt a két szempont, ami alapján elkülönített három csoportot: 1. gyorskorongolt szürke kerámia; 2. durva anyagú kézzel formált vagy korongolt kerámia; 3. jó minőségű korongolt vörös kerámia. A lassúkorongolt kerámia kapcsán lásd „A második csoporthoz soroltam a kevésbé eldolgozott anyagú, sok zárványt tartalmazó, kézzel vagy korongon formált kerámiát. A jellemző díszítéseket az ujjbenyomkodásos bordadisz, az ujjbenyomkodással vagy bevágdosással tagolt perem, a bütyökdiszek, vagy a fésűvel bekarcolt vonalkötegek képezik” (CRIȘAN 1968, 243).

⁹⁶ CRIȘAN 1968, 243–245.

⁹⁷ „... Ugyanabból a betöltésrétegből került elő három nagyméretű fazékhoz tartozó korongolt töredék. Az első két töredék egy valamivel lassabb korongon formált, szürke színű kerámia, amelynek anyagában homok és kavics található. A belsejükön másodlagos égésnyomok jelentkeznek” (BARBU–DÖRNER 1980, 134). A táblánál lásd BARBU–DÖRNER 1980, 145.

⁹⁸ „A porózus kézzel formált kerámia, anyagát tekintve homokot és kvarcsemcséket tartalmaz, kevésbé gondosan előkészített. Az edény fala érdes, szinte durva tapintású. A színe az égetésnek megfelelően a feketéstől a sárgás-vöröses színek között váltakozik. Sok töredéken különböző árnyalatú folt jelentkezik. Bár a porózus edények kézzel formáltak, az edények profiljai meghatározott típusok szerint jól kiképzettek. Úgy tűnik nem a járatlanság, hanem praktikus szempontok miatt készítették őket a régi technika szerint, a korong használata nélkül” (VLASSA 1965, 509–510).

⁹⁹ VLASSA 1965, 502, Fig. 2/6–9.

¹⁰⁰ VLASSA 1965, 515. Az egyébként is heterogén kora népvándorlás kori erdélyi leletanyagnak a Maroscsapó–Gârle-csoport egy külön színfoltját képezi. Vlad Andrei Lăzărescu elismerte a leletanyagban mutatkozó „gót hatást” (Marosszentanna–Csernyahov kultúra) és a lelőhely kronológiájának tisztázatlan jellegét, végül a kerámiaanyag alföldi párhuzamai alapján nem tartja kizártnak egy a Maros völgyén keresztül történő Ny–K-i migráció lehetőségét, kihangsúlyozva, hogy egy elszigetelt esettel állunk szemben (LĂZĂRESCU 2015, 83). Ugyan felmerült a lelőhely Marosszentanna–Csernyahov-jellegének előtérbe helyezése (HARHOIU 2004–2005, 306) a több évtized körhivatkozásai révén régészeti toposzá nőtt ki magát a Ny–K irányú népmozgás elmélete (a kérdés legutóbbi összefoglalóját lásd KÖRÖSFŐI 2015, 138).

¹⁰¹ „... a legérdekesebb kategóriát a [korongolatlan kerámiához képest – a szerző] jobb minőségű, anyagú, kavicsot és zúzott kerámiát nem tartalmazó, mindössze helyenként nagyobb szemcsés homokkal soványított, külsején barnászörösré, feketésre vagy feketére, belsején vöröses héjúra égetett kerámia képviseli. Helyenként a barnászörös edények felülete foltos, amely az egyenetlen égetés következménye. A készítése technika szempontjából gondosabban kivitelezett darabok, ahol némelyik szélét korongon dolgozták el. [...] A díszítésüket fésűvel és bevágással végezték.” (BÂRZU 1973, 51).

¹⁰² BÂRZU 1973, 52.

késő szarmata fazekasság kontextusában tárgyalták ezt a kerámiatípust,¹⁰³ kiemelve azt a késő vaskori dák fazekasság hagyományainak környezetéből.

2. A hosszú kutatástörténeti kitérőt Walter Dorottya Vörös Gabriella nyomán újrafogalmazott kérdésfelvetése indokolta, miszerint ennek az új kerámiatípusnak a késő szarmata telepeken való megjelenése kapcsolatba hozható-e a 4. század végén meginduló népmozgásokkal?¹⁰⁴ Első látásra sem a konopi, sem a baráthelyi, sem a maroscsapói lelőhely anyaga nem vezet közelebb a válaszhoz, bár a lassúkorongolt kerámia alapján valóban elég egyértelmű kapcsolat mutatható ki úgy a három lelőhely, mint az alföldi késő szarmata kori lelőhelyek között, függetlenül attól, hogy a kapcsolat jellege nehezen tisztázható.¹⁰⁵ Amint arról már szó esett, az edénytípus erdélyi-medencei jelenlétét egy valamikor a 4. század első felének folyamán lezajlott Ny–K-i irányú bevándorlási hullámmal magyarázták. A maroscsapói lelőhelynek 4. század eleje – 4. század vége, valamint a baráthelyi temetőnek a 4. század közepe – 5. század eleje közé tehető keletkezése némileg azt sugallják, hogy bár kimutatható az egyidejűség azokkal az alföldi késő szarmata kori településekkel, ahol a lassúkorongolt kerámiatípus megjelenik, a két lelőhely alsó kronológiai határa szempontjából mégis korábbinak tekinthető, mint a kerámiatípus alföldi megjelenése.¹⁰⁶ Viszont mindennek fényében a még mindig nehezen tisztázható kronológiai viszonyok megnehezítik a kapcsolat, pontosabban az elterjedés valós irányának eldöntését, amely esetében a továbbiakban nem zárhatjuk ki a Nicolae Vlăssă által javasolt iránnyal ellentétes, K–Ny irányú elterjedés lehetőségét.

A feltételezést legalább annyi érv kérdőjelezheti meg, mint amennyi azt alátámasztja. Itt elsősorban a kerámiatípus szóródási térképét megfigyelve jelentős koncentrációt a Maros Tiszába való torkolásánál figyelhetünk meg, továbbá a Maros alsó szakaszán [2. térkép; 1. táblázat]. A konopi, de elsősorban a maroscsapói és a baráthelyi esetek mindenképpen elszigetelt jelenségnek tűnhetnek.¹⁰⁷ Figyelembe véve, hogy a lassúkorongon készített kerámia már a 4. századi erdélyi-medencei Maroszentanna–Csernyahov-településeknél is ismert, valamint ekkor jelenik meg a bekarcolt vonal- és hullámvonalköteg-dísz és az alföldi lassúkorongolt edényeket idéző peremkiképzés is. Ez új megvilágításba helyezheti a kérdést. A jellegzetes fésűszerű eszközzel bekarcolt vonalkötegek mellett jelentkező benyomkodott fésűdíszek kombinációja mindössze Maroscsapón és Baráthelyen figyelhető meg. Azonban maga a benyomkodott díszítés külön is megjelenik Fiatfalva–Nagyerdő lelőhely gyorskorongolt finomkerámia-edényen,¹⁰⁸ illetve Baráthelyen egy gyorskorongolt finomkerámia-edényen is.¹⁰⁹ Mindennek értelmében a Nagy-Küküllő és a Maros középső szakasza menti lelőhelyek esetében ismert a készítőtechnika, a díszítés különböző elemei, esetenként a jellegzetes mintasorok vagy peremkiképzések is, viszont ami kérdéses, az a kerámiatípusnak is nevet adó csillám esetleges megjelenése a fazekak anyagában.¹¹⁰

3. A sándorfalvi lassúkorongolt kerámián végzett archeometriai vizsgálatok kimutatták, hogy a kerámiaanyag soványítására használt csillám/kvarc a mai Románia, pontosabban Erdély területének csillámos-gneisz kibúvásaiból származhat.¹¹¹ Bár rendkívül csekély az erre vonatkozó adat, és a kronológiai kérdésekben is sok a bizonytalanság, mindenesetre gondolatébresztő a tény, miszerint a fentebb tárgyalt erdélyi-medencei települések esetében a lassúkorongolt kerámia gyártásához minden feltétel adott volt. Az ismert technikai és morfológiai jegyek mellett bizonyos esetekben a soványításhoz használt alapanyag is, szemben az Alfölddel, ahol a soványításhoz használt csillám

¹⁰³ MARE et al, 2006. Temesvár–Freidorf és Széphely (Jebel, Románia) kapcsán nem meghatározott a korong típusa. Lásd BEJAN 1995, 378; BENEA 1996, 176–177.

¹⁰⁴ VÖRÖS 1982, 32–33; WALTER 2017, 42.

¹⁰⁵ A maroscsapói és baráthelyi lelőhelyek kronológiáját illetően sok a bizonytalanság. Előbbi esetében, véletlenszerűen előkerült tárgyakról lévén szó, a kontextus és a kísérőleletek, valamint a hamvasztások temetkezések közötti viszony nem tisztázott teljes mértékben. Ugyanakkor a lelőhelyről előkerült „éremkincslet” alapján Vlad-Andrei Lăzărescu a település használatát a feltételezett betelepülés kezdetétől, a 4. század első felétől annak végéig feltételezi (LĂZĂRESCU 2015, 83). A baráthelyi edények esetében a publikáció táblahivatkozásai híján képtelenség összekötni azokat a katalógusban szereplő sírleírásokkal, illetve azok kísérőlelet-anyagával, így a 4. század közepe – 5. század eleje keletkezés árnálására nincs lehetőségünk (BĂRZU 1973, 80).

¹⁰⁶ A kerámiatípus megjelenését egyezményesen a 4. század végére helyezi a kutatás, bár újabb felmerült annak a 4. század elejére való keletkezése is (lásd WALTER 2017, 43). A két keletkezési javaslat természetesen megfér egymás mellett, ha figyelembe vesszük, hogy egy tárgy típus megjelenése és általános elterjedése között szükségszerűen némi időnek kell eltelnie, bár a kérdéskör minden bizonnyal további kutatásokat igényel.

¹⁰⁷ A lelet típus alföldi koncentrációja ez alapján az elterjedés Ny–K-i irányát sugallja, viszont érdemes figyelembe venni azt a tényt is, hogy a kerámiatípus napjainkig Románia területén kevésbé volt ismert. Továbbá amennyiben felismerték, olyankor is eltérő értelmezéssel jelent meg a szakirodalomban.

¹⁰⁸ KÖRÖSFŐI 2011, 154, 20. tábla 5. Lásd még a kötet borítóján.

¹⁰⁹ BĂRZU 1973, 295, Pl. XIV/11.

¹¹⁰ Az Erdélyi-medence lassúkorongolt edényeinél mindössze csak a maroscsapói edényeknél tesznek említést a kvarc jelenlétére, továbbá a konopi edények anyagának egy részében is megfigyelhető a csillám jelenléte. Elképzelhető, hogy a csillám/kvarc soványítóanyagként való használata Erdély esetében nagy mértékben a természetes felszíni nyerőhelyektől függött, amelyek jelenléte földrajzi régióként eltérhet.

¹¹¹ WALTER–FINTOR–SKULTÉTI 2017, 138.

hiánycikknek számított. Mindez alapján a szarmata Barbaricumban nagy eséllyel az Alföldön helyben gyártott kerámiához „importálni” kellett az egyik alapanyagot, ami egy fejlett belső kereskedelmet és kapcsolatrendszert feltételez.¹¹² Értelemszerűen a soványításra használt egyik alapanyag, azaz a csillám importálására csak abban az esetben lehetett szükség, ha a kerámiatípus alföldi megjelenésekor a csillámmal való soványítás addigra már egy jól ismert eljárás volt, másként aligha juthatott volna ez bárkinek is eszébe.

A viszonylag nagy távolságokat felölelő nyersanyagforgalom alapján feltételezett intenzív kapcsolatrendszer nem tűnik annyira valótlannak, ha figyelembe vesszük, hogy nagy eséllyel már a 4. század végén a szarmata Barbaricum a Hun Birodalom politikai fennhatósága alá tartozott.¹¹³ Ennek jelentősége, hogy így a Nagy-Küküllő és a Maros középső szakasza menti területekkel a szarmata Barbaricum voltaképpen egyazon gazdasági struktúrába integrálódott. Vaday Andrea és Michel Kazanski egymástól függetlenül jutottak arra a véleményre, hogy úgy a szarmata Barbaricum, mint a Marosszentanna–Csernyahov kultúra késői fázisához tartozó területek a Hun Birodalom gazdasági hátszágát képezhették,¹¹⁴ ebben a felállásban nehéz azt hinni, hogy a két terület között ne lehetne úgy a nyersanyagok, a technológiai tudás, mint a különböző anyagi kultúrát képviselő közösségek K–Ny irányú forgalmáról beszélni. Talán nem véletlen, hogy a lassúkorongolt kerámia általános elterjedése az Alföldön nagyjából ugyanarra a korszakra tehető, mint például a Kowalk-típusú poharak, a kiöntőcsöves korsók, az agyagbográcsok, a púposhátú fésűk és a meót-típusú kardok megjelenése, ahol a tárgyak és egyének Alföldre való beáramlása mellett nem zárhatjuk ki a technológiai tudás forgalmának a lehetőségét sem.

A konopi lelőhely leletanyagában az alföldi szarmata Barbaricum kerámiaanyagának a Marosszentanna–Csernyahov kultúra késő fázisára jellemző kerámiaanyaggal való keveredése figyelemreméltó, tekintve azt a tényt, hogy a lelőhely hozzávetőleg közel fekszik az Alföldhöz. Vélhetően a 4. század végén a két kulturális tömb közötti „határ” valahol az Alföld keleti pereme, a Zaránd-hegység és a Lippai-dombok mentén húzódhatott, egymástól kevésbé élesen elkülönülve. A Lippától (Lipova, Románia) keletre és a mai Veceltől (Vețel, Románia) nyugatra fekvő területek mindig is a régészeti kutatások egyik fehér foltját képezték, így némileg érthető is, hogy a hun kori szarmata és Marosszentanna–Csernyahov kulturális tömbök viszonya ezen a területen kevésbé tisztázott. A konopi lelőhely leletanyaga és kapcsolatrendszere, bár közel sem elégséges ennek tisztázásához, mindazonáltal újra felvet sok olyan kérdést, amelyek átgondolásához mindeddig leletanyag híján nem volt lehetőség.

Irodalom

- BARBU 1980 = Barbu, M.: Săpăturile arheologice de la Arad-Vladimirescu. Campania 1979. *Ziridava* 12 (1980), 151–165.
- BARBU–DÖRNER 1980 = Barbu, M. – Dörner, E.: Cercetările arheologice de la Sîntana. Campania 1979. *Ziridava* 12 (1980), 131–150.
- BARBU–ZDROBA 1978 = Barbu, M. – Zdroba, M.: Așezarea dacică de la Vărădia de Mureș. *Ziridava* 9 (1978), 21–25.
- BĂRZU 1973 = Bărză, L.: *Continuitatea populației autohtone în Transilvania în secolele IV–V (cimitirul I de la Bratei)*. [Biblioteca de Arheologie 21.] București 1973.
- BEJAN 1995 = Bejan, A.: Ceramica romană târzie din așezarea de la Hodoni (jud. Timiș). *AnB* 4 (1995), 376–392.
- BENEA 1996 = Benea, D.: *Dacia sud-vestică în secolele III–IV*. Timișoara 1996.
- BERZOVAN 2014 = Berzovan, A.: Preliminary Considerations on the Dacian Habitation in Vărădia de Mureș “Dealul Cetate”, Arad County (2nd century BC – 1st century A.D.). *Ziridava* 28 (2014), 87–114.
- BORONEAȚ 1979 = Boroneaț, V.: Considerații asupra istoriei străvechi a județului Arad în lumina cercetărilor de la Conop, Zăbrani și Cladova. *Ziridava* 11 (1979), 109–116.
- BORONEAȚ 1980 = Boroneaț, V.: Săpăturile arheologice de la Cladova (jud. Arad) din anul 1979. *Ziridava* 12 (1980), 117–126.
- CRÎȘAN 1968 = Crișan, H.: Continuitatea dacică în Câmpia Aradului. *Apulum* 7/1 (1968), 241–252.
- DIACONU 1965 = Diaconu, Gh.: *Tîrșor. Necropola din secolele III–IV e.n.* București 1965.
- DÖRNER–BORONEAȚ 1968 = Dörner, E. – Boroneaț, V.: O contribuție cu privire la datarea valurilor de pământ din vestul țării noastre. *Ziridava* 2 (1968), 7–18.
- GAIU 1999 = Gaiu, C.: Habitat și manifestări rituale în secolul IV p. Chr. la Archiud. *Revista Bistriței* 12–13 (1999), 267–316.

¹¹² WALTER–FINTOR–SKULTÉTI 2017, 138.

¹¹³ ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 2018, 388.

¹¹⁴ VADAY 1994, 105; KAZANSKI 1998, 223.

- GRUMEZA–URȘUȚIU–COPOS 2013 = Grumeza, L. – Urșuțiu, A. – Copos, G.: *Arad „Barieră”. Cercetări arheologice preventive într-un sit de epocă sarmatică*. [Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum 6.] Cluj-Napoca 2013.
- HARHOIU 2004–2005 = Harhoiu, R.: Allgemeine Betrachtungen zum Betattungssittenbild Siebenbürgens im 4. und bis zur Mitte des 9. Jahrhunderts. *Dacia* 48–49 (2004–2005), 283–334.
- ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 2018 = Istvánovits E.–Kulcsár V.: “... *aligha állhat nekik bármely csatarend ellent.*” Egy elfelejtett nép, a szarmaták. [A Jósa András Múzeum Kiadványai 74.; Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 5.] Nyíregyháza–Szeged 2018.
- KAPCSOS 2017 = Kapcsos, N.: Urmele unei așezari din perioada târzie a epocii sarmatice descoperite la Șagu „Sit A1_1”, județul Arad. In: *Locuirea medievală timpurie din Transilvania și vecinătăți. Lucrările conferinței naționale Locuirea medievală timpurie din Transilvania și vecinătăți. Lipova (jud. Arad) 27–29 Octombrie 2016*. Eds.: Mărginean, F. – Stanciu, I. – Băcucș-Crișan, D. [Orbis Mediaevalis 1.] Cluj-Napoca 2017, 13–44.
- KAZANSKI 1998 = Kazanski, M.: Le royaume de Vinitharius: Le récit de Jordanès et les données archéologiques. In: *Strategies of Distinction. The Construction of Ethnic Communities 300–800*. Eds.: Pohl, W. – Reimitz, H. Leiden–Boston–Köln 1998, 221–228.
- KÓHEGYI–VÖRÖS 2011 = Kóhegyi M. – Vörös G.: *Madaras-Halmok. Kr. u. 2–5. századi szarmata temető*. [Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 1.] Szeged 2011.
- KÖRÖSFŐI 2011 = Körösfői Zs.: A Marosszentanna–Csernyahov kultúra lelőhelyei a Nagy-Küküllő felső folyása mentén. In: *Erdély és kapcsolatai a kora népvándorlás korában*. Szerk.: Körösfői Zs. [Molnár István Múzeum kiadványai 3.] Székelykeresztúr 2011, 95–160.
- KÖRÖSFŐI 2015 = Körösfői Zs.: Hogyan is nevezzetek? Az erdélyi késő császárkori leletek értelmezési módjai a román régészetben. *NyJAMÉ* 57 (2015), 129–148.
- KÖRÖSFŐI 2018 = Körösfői Zs.: Tiszadob–Sziget 2.1. A Felső-Tisza-vidék a késő császárkor és a kora népvándorlás kor fordulóján. In: *„Vadrózsából tündérsípot csináltam” Tanulmányok Istvánovits Eszter 60. születésnapjára*. Szerk.: L. Nagy M. – L. Szőlősi K. Nyíregyháza 2018, 333–352.
- KÖRÖSFŐI–NYÁRÁD–SÓFALVI 2010 = Körösfői Zs. – Nyárádi Zs. – Sófalvi A.: *Bronzkori Népek és Vizigótok Székelyudvarhely Határában. Kiállítás- és szakkatalógus*. Székelyudvarhely 2010.
- KUJÁNI 2016 = Kujáni Y.: Viseleti elemek és mellékletadási szokások egy 4–5. századi dél-alföldi temetőben. Az apátfalvi temető elemzése III. *MFME Új folyam* 3 (2016), 25–85.
- LĂZĂRESCU 2015 = Lăzărescu, V. A.: *Locuirea în Transilvania din ultimele decenii ale provinciei Dacia și până la prăbușirea „imperului” hunic (250–450)*. Cluj-Napoca 2015.
- MARE et al. 2011 = Mare, M. – Tănase, D. – Drașovean, F. – El Susi, G. – Gál, S. Sz.: *Timișoara–Freidorf. Cercetări arheologice preventive din anul 2006*. [Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica 52.] Cluj-Napoca 2011.
- MARINESCU–GAIU 1989 = Marinescu, G. – Gaiu, C.: Die necropole bei Fintinele „Rît”, jud. Bistrița-Năsăud aus dem 4. Jahrhundert U.Z. *Dacia* 33/1–2 (1989), 125–143.
- MĂRGINEAN–CSÓK–TĂMĂȘAN 2016 = Mărginean, F. – Csók, Zs. – Tămășan, M.: Archaeological Recoveries. The Medieval Church from Vărădia de Mureș - Tótvárad (Arad County). In: *Medieval Changing Landscape. Settlements, Monasteries and Fortifications*. Eds.: Țiplic, M. I. – Crângaci Țiplic, M. Sibiu 2016, 97–112.
- MĂRGINEAN et al. 2018 = Marginean, F. – Sava, V. – Urșuțiu, A. – Hügel, P. – Urák, M. – Kapcsos, N.: *Reabilitare CFR Simeria–Curtici, Sit 5 Conop (com. Conop, județul Arad)*. Előzetes jelentés. Kézirat. Arad 2018.
- MASEK 2011 = Masek Zs.: Adatok a Marosszentanna–Csernyahov-kultúra és az alföldi késő szarmata – hun kori kerámiaanyag kapcsolataihoz. In: *Erdély és kapcsolatai a kora népvándorlás korában*. Szerk.: Körösfői Zs. [Molnár István Múzeum kiadványai 3.] Székelykeresztúr 2011, 249–292.
- MASEK–VÉNINGER 2017 = Masek Zs. – Véninger P.: “...s mint a fazekas, abba a formába gyúrd át, amelyik inkább tetszik.” Készítéstechnológiai megfigyelések gyorskorongolt szarmata finomkerámián. In: *Hadak útján XXII. A népvándorláskor fiatal kutatóinak XXII. konferenciája. Visegrád, 2012. október 2–4*. Szerk.: Merva Sz. [Altum Castrum 9.] Visegrád 2017, 57–84.
- MESTERHÁZY 2009 = Mesterházy, K.: Eine Gräbergruppe mit nordsüdlicher Grablegung im gepidischen Gräberfeld von Biharkeresztes-Ártánd-Nagyfarkasdomb. *ActaArchHung* 60 (2009), 73–95.
- MRT 8 = *Békés megye régészeti topográfiája. A szarvasi járás IV/2*. Szerk.: Jankovich B. D. – Makkay J. – Szőke Béla M. [MRT 8.] Budapest 1989.
- OPREANU 2011 = Opreanu, C. H.: Az erdélyi Marosszentanna kultúra vége: Szentgyörgy-kultúra vagy „posztcsernyahov” horizont? In: *Erdély és kapcsolatai a kora népvándorlás korában*. Szerk.: Körösfői Zs. [Molnár István Múzeum kiadványai 3.] Székelykeresztúr 2011, 191–204.

- OPREANU 2013 = Opreanu, C. H.: Burnished Pottery from the Settlement at Suceag (County of Cluj, Romania). Evolution, Chronology and Cultural Interferences. *EphNap* 23 (2013), 51–78.
- PALADE 2004 = Palade, V.: *Așezarea și necropola de la Bârlad–Valea Seacă (sfârșitul sec. al III-lea - a doua jumătate a sec. al V-lea)*. București 2004.
- PÁRDUCZ 1938 = Párducz M.: Rómaikori lelőhely Hódmezővásárhelyen a Solt Paléban. *Dolg* 14 (1938), 90–123.
- PÁRDUCZ 1950 = Párducz M.: *A szarmatakor emlékei Magyarországon III.* [ArchHung 30.] Budapest 1950.
- PROTASE 1976 = Protase, D.: *Un Cimitir dacic din apoca romană la Soporul de Câmpie. Contribuție la problema continuității în Dacia*. București 1976.
- RÓZSA 2000 = Rózsa Z.: Késő szarmata települészet Orosháza északi határában. In: *Hadak Útján. A népvándorlás kor fiatal kutatóinak konferenciája*. Szerk.: Bende L. – Lőrinczy G. – Szalontai Cs. Szeged 2000 79–124.
- RUSU–HUREZAN 2000 = Rusu, A. A. – Hurezan, G. P.: *Biserici medievale din județul Arad*. Arad 2000.
- SAVA et al. 2018a = Sava, V.: *Reabilitare CFR Simeria–Curtici, județul Arad – Situl 1 (în raza localității Ghioroc), jud. Arad*. Előzetes jelentés. Kézirat. Arad 2018.
- SAVA et al. 2018b = Sava, V.: *Reabilitare CFR Simeria–Curtici, județul Arad – Situl 3 (în raza localității Ghioroc), jud. Arad*. Előzetes jelentés. Kézirat. Arad 2018.
- SOÓS 2016 = Soós E.: Kora hun kori edényégető kemence Hernádvécsén. In: *Beatus homo qui invenit sapientiam. Ünnepi kötet Tomka Péter 75. születésnapjára*. Szerk.: Csécs T. – Takács M. Győr 2016, 649–669.
- SÓSKUTI 2010 = Sóskuti K.: Szarmata településleletek egy gázszállító vezeték Csongrád megyei szakaszáról, Pusztaszertől Algyőig. In: *Pusztaszertől Algyőig. Régészeti lelőhelyek és leletek egy gázvezeték nyomvonalának Csongrád megyei szakaszán*. Szerk.: Lőrinczy G. [MFMÉ–MonArch 2.] Szeged 2010, 171–191.
- ȘOVAN 2009 = Șovan, L.: *Necropola de tip Sântana de Mureș–Černjacov de la Mihălășeni (județul Botoșani)*. Targoviște 2009.
- STANCIU 2011 = Stanciu, I.: *Locuirea teritoriului nord-vestic al României între antichitatea târzie și perioada de început a epocii medievale timpurii (mijlocul sec. V – sec. VII timpuriu)*. [Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum 4.] Cluj-Napoca 2011.
- SZEBENYI–OLGYAY 2018 = Szébenyi T. – Olgyay J.: Római ólomház kerámia Üllő 5–9. és Ecser 7. lelőhelyeken. *MFMÉ Új folyam* 5 (2018), 23–43.
- SZEKERES–SZEKERES 1996 = Szekeres L. – Szekeres Á.: *Szarmata és XI. századi temetők Verusicsón (Subotica–Azotara)*. Szabadka 1996.
- TÂNASE 2004 = Tănase, D.: Două morminte din secolele IV–V p. Chr. descoperite la Dudeștii Vechi (jud. Timiș). *AnB* 10–11 (2004), 233–244.
- TÂNASE 2016 = Tănase, D.: Despre o descoperire din etapa D1 a epocii a migrațiilor din Câmpia Banatului. *SCIVA* 67/3–4 (2016), 321–330.
- TIMOC–SZENTMIKLÓSI 2008 = Timoc, C. – Szentmiklósi, A.: Câteva date despre ceramica descoperită la Foeni – Seliște (jud. Timiș). *AnB* 16 (2008), 113–134.
- TRIFUNOVIĆ 2000 = Трифуновић, С.: Насеља Лимиганата и Словена у Банату и Бачкој. *Гласник Српског археолошког друштва* 15–16 (2000), 43–106.
- TRIFUNOVIĆ 2001 = Трифуновић, С.: *Лимиганти – загонетка археологије, каталог изложбе Музеја Војводине*. Чуруг 2001.
- URSUȚIU et al. 2018 = Ursuțiu, A.: *Reabilitare CFR Simeria–Curtici, județul Arad, Sit 6 - Săvârșin*. Előzetes jelentés. Kézirat. Arad 2018.
- VADAY 1984 = Vaday A.: Késő szarmata agyagbográcsok az Alföldön. *MFMÉ* 1980–1981/1 (1984), 31–42.
- VADAY 1994 = Vaday, A.: Late Sarmatian graves and their connections in the Great Hungarian Plain. *SLA* 42/1 (1994), 105–124.
- VADAY 1996 = Vaday, A.: Roman Period Barbarian settlement at the site of Gyoma 133. In: *Cultural and Landscape Changes in South-East Hungary II. Prehistoric, Roman Period Barbaricum and Late Avar Settlement at Gyoma 133 (Békés County Microregion)*. Ed.: Bökönyi, S. [Archeolingua 5.] Budapest 1996, 51–305.
- VADAY 1999 = Vaday, A.: Sarmatian settlements in the Great Hungarian Plain. *Antaeus* 24:1997–1998 (1999), 547–562.
- VADAY–RÓZSA 2006 = Vaday A. – Rózsa Z.: Szarmata telepek a Körös–Maros közén I. (Kondoros 124. lh. Brusznycikitanya). *SzKMÉ* 8 (2006), 89–129.
- VADAY–JANKOVICH–KOVÁCS 2011 = Vaday, A. – Jankovich, B. D. – Kovács, L.: *Archaeological investigations in County Békés 1986–1982*. Budapest 2011.
- VLASSA 1965 = Vlassa, N.: O pătrundere din vest a dacilor pe teritoriul fostei provincii Dacia în secolul al IV-lea e.n. *SCIVA* 16/3 (1965), 501–518.

- VORNIC 2006 = Vornic, V.: *Așezarea și necropola de tip Sântana de Mureș – Cernjachov de la Budești*. [Monografie (Asociația Națională a Tinerilor Istorici din Moldova) 3.] Chișinău 2006.
- VÖRÖS 1982 = Vörös G.: Későszarmata fazekasműhely Sándorfalva-Eperjesen. *MKCsM* (1982), 27–36.
- VÖRÖS 1988 = Vörös G.: Későszarmata temetőrészlet Szeged-Tarján városrészéből. *CommArchHung* 1988, 113–124.
- VÖRÖS 1992 = Vörös G.: Késő szarmata falu emlékei Tápé-Széntégláégető lelőhelyről. *MFME* 1991–1992/1 (1992), 11–30.
- WALTER 2017 = Walter D.: Sándorfalva–Eperjes késő szarmata település csillámos anyaggal soványított kerámiaanyagának elemzése. *AUSZ Acta Iuvenum* 3 (2017), 33–59.
- WALTER–FINTOR–SKULTÉTI 2018 = Walter D. – Fintor K. – Skultéti Á.: A sándorfalva–eperjesi késő szarmata kavicsos–csillámos kerámia soványítóanyagának előzetes petrográfiai vizsgálata. *MFME Új folyam* 4 (2017), 133–157.

NORBERT KAPCSOS – FLORIN MĂRGINEAN

Settlement detail near Conop from the late 4th–early 5th century A contact zone or just a research stage?

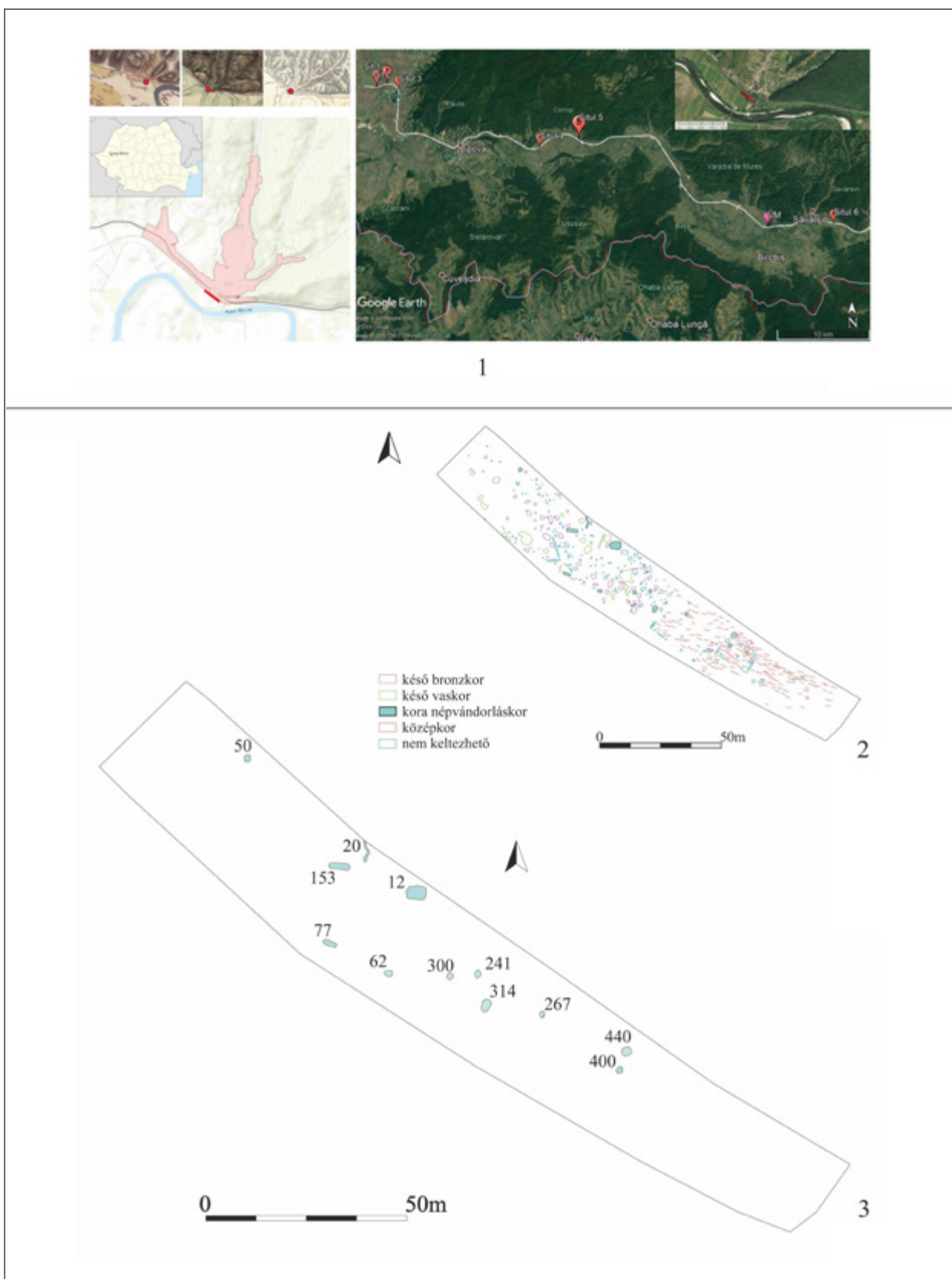
Archaeological investigations at the archaeological site Conop-”Cotărci/Pătul” were carried out in 2018 summer, connected to the modernisation of the railway infrastructure between Curtici and Simeria. The archaeological features unearthed at the site dated from the late Bronze Age, the late La Tène period, the beginning of the Hunnic period, and from the Middle Ages. The aim of the paper is to present the archaeological finds and features from the Hunnic period (last third of the 4th–first third of the 5th century), and to examine the role of the site in the context of its geographical position: it is in the contact zone between two neighbouring areas characterized by two distinct cultures, the late Sarmatian Barbaricum and the so called ”post-Chernyakhov” territory.

The modest archaeological material comprises twelve features from the beginning of the Hunnic period, which contained potsherds and a bronze brooch. The ceramic finds suggest that the vessels at the site were specific and characteristic from the technological and typological point of view. The share of the wheel-thrown fine ware within the material shows similarities with that at the late Sarmatian sites in the Great Hungarian Plain, and it exceeds the proportion of wheel-thrown fine ware at the Chernyakhovian and ”post-Chernyakhovian” sites in the Transylvanian Basin. As far as the typological characteristics of the wheel-thrown fine ware are concerned, one can observe an amalgamation of shapes characteristic in the Sarmatian Barbaricum on the Great Hungarian Plain and those from the Chernyakhovian territories in the Transylvanian Basin. For example, two types of bowls can be distinguished, with semispherical and biconical shapes. The fast wheel-thrown gritty ware is not a typical technological category among the Sarmatian pottery in the lowland part of the Lower Maros Valley. In contrast, it appears in Conop, as well as at the Chernyakhovian sites in the Transylvanian Basin. Wheel turned pots tempered with quartzite and crushed pebble compose the most interesting group at the site from the technological point of view. The characteristic shape and decoration suggests links to the late Sarmatian sites of the Great Hungarian Plain. Here, this technological type of pottery appeared at the end of the 4th century without any precedent, while in the material of the Chernyakhovian sites in the Transylvanian Basin it was a widely applied technology from the 4th century on. Quartzite for the wheel turned pots – used for tempering the clay – was ”imported” from the territory of the Transylvanian Basin to the Great Hungarian Plain, since, according to the geological structures of the Great Hungarian Plain, this component was not available in the lowland area.

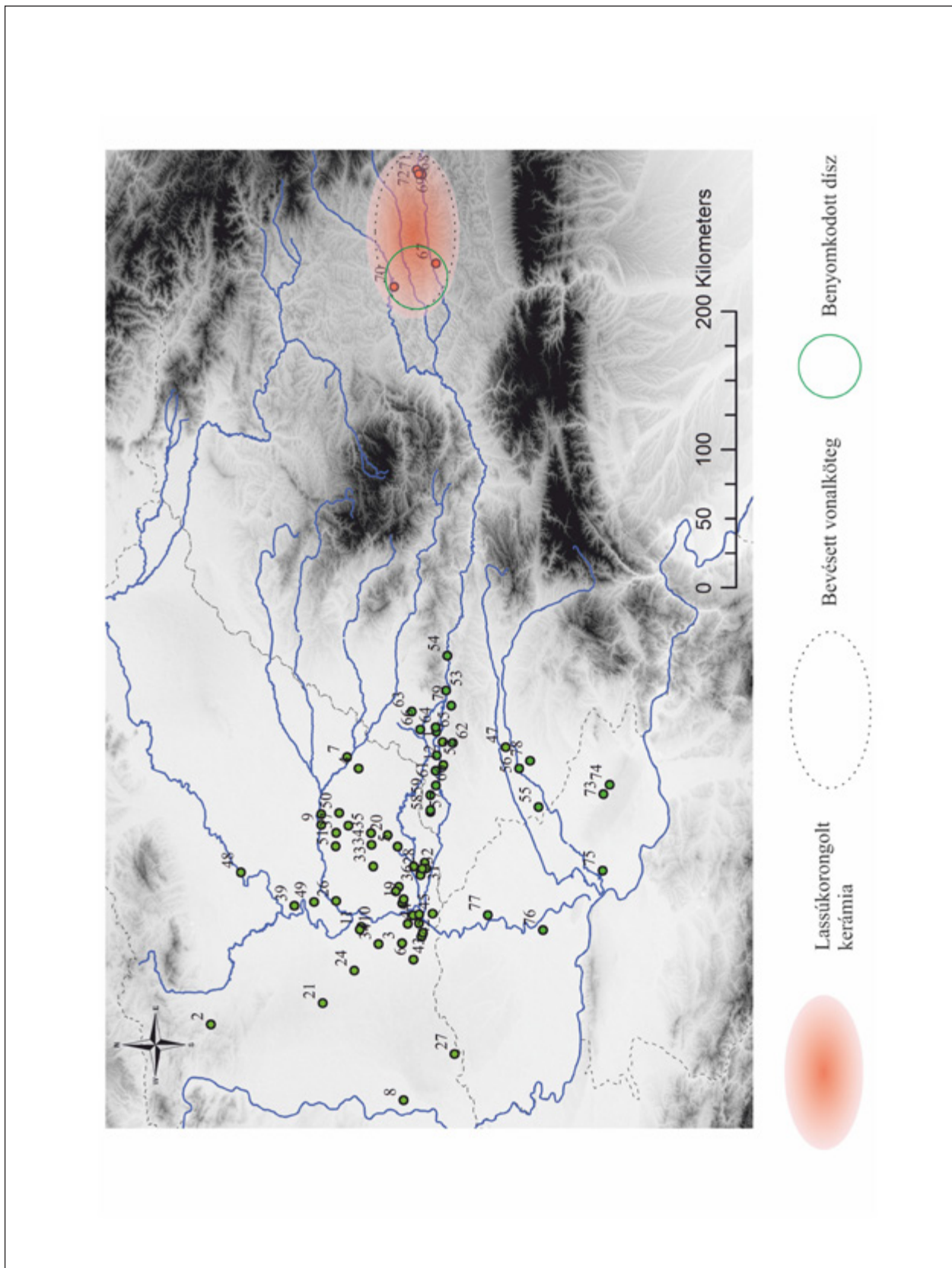
All necessary conditions were present at the Chernyakhovian sites in the Transylvanian Basin to produce this type of pottery already from the 4th century: the technology of wheel turning, as well as certain shapes of pots, decorations, and the primary commodity for tempering, quartzite. Consequently, one can presume that the appearance of the type in the Great Hungarian Plain at the end of the 4th century might have been linked to a technological transfer from the Transylvanian Basin. The proof of this hypothesis requires further research. Nevertheless, one should take into account that the above-mentioned territories were integrated into the structure of the Hun Empire from the end of the 4th century, which might have facilitated the transfer of technologies and objects.

1	Arad–Barrieră	Walter et al. 2018	41	Szeged–Algyő	Walter et al. 2018
2	Bag–Újtelep	Walter et al. 2018	42	Szeged–Kiskundorozsma-Nagyszék	Walter et al. 2018
3	Balástya–Vilmaszállási-csatorna	Walter et al. 2018	43	Szeged–Kiskundorozsma-Tóth János tanya	Walter et al. 2018
4	Békéscsaba–Felvégi-lelőhely	Walter et al. 2018	44	Szeged–Tápé, Algyő SZBT 2. lh.	Walter et al. 2018
5	Békéssámsón–Erdőháti-halom	Walter et al. 2018	45	Szóreg–Iván-téglagyár	Walter et al. 2018
6	Bordány–Mező-dűlő	Walter et al. 2018	46	Tápé–Széntégláégető	Walter et al. 2018
7	Doboz–Homokgödöri tábla	Walter et al. 2018	47	Timișoara–Freidorf	Walter et al. 2018
8	Dusnok–Izsákpusztá	Walter et al. 2018	48	Tiszabura–Pusztataksony	Walter et al. 2018
9	Endrőd (END0170. lh.)	Walter et al. 2018	49	Tiszaöldvár–Téglagyár	Walter et al. 2018
10	Felgyő–77. lh.	Walter et al. 2018	50	Hunya 53/3 sz. lh.	Jankovich et al. 1989
11	Felgyő–Kettőshalmi-dűlő	Walter et al. 2018	51	Csabaesüd 2/57 sz. lh.	Jankovich et al. 1989
12	Felnac	Walter et al. 2018	52	Arad–Ceala	Crișan 1968
13	Földeák	Walter et al. 2018	53	Cladova–Dealul Cetății	Boroneanț 1980
14	Gyoma 133	Walter et al. 2018	54	Conop–sit 5 "La cotărți/Pătul"	
15	Hódmezővásárhely–Erzsébet	Walter et al. 2018	55	Foeni–Seliște	Timoc–Szentmiklósi 2008
16	Hódmezővásárhely–Fehértó	Walter et al. 2018	56	Parța	Tănase 2016
17	Hódmezővásárhely–Kopáncs 10. dűlő	Walter et al. 2018	57	Pecica 1R	Kapcsos 2017, 18.
18	Hódmezővásárhely–Kopáncs 11. dűlő	Walter et al. 2018	58	Pecica 2R	Kapcsos 2017, 18.
19	Hódmezővásárhely–Solt-Palé	Walter et al. 2018	59	pecica 3R	Kapcsos 2017, 18.
20	Kardoskút–Menesdorf-tanya	Walter et al. 2018	60	Pecica–Rovine	közöletlen, CMA
21	Kecskemét–Belsőnyír, M5 autópálya 52/E	Walter et al. 2018	61	Pecica–sit 17	közöletlen, CMA
22	Kiskundorozsma–Kistemplomtanya	Walter et al. 2018	62	Șagu A1_1	Kapcsos 2017.
23	Kiskundorozsma–Nagyszék II.	Walter et al. 2018	63	Sântana–La vii	Barbu–Dörner 1980
24	Kisikunfélegyháza–Pap-dűlő	Walter et al. 2018	64	Vladimirescu–Combinat chimic	közöletlen, CMA: 16523
25	Kondoros 124. lh.–Brusznicki-tanya	Walter et al. 2018	65	Vladimirescu–Pădurea vrăbiilor	Barbu 1980
26	Kunszentmárton–Téglagyár	Walter et al. 2018	66	Zimand	közöletlen, CMA
27	Madaras–Halmok	Walter et al. 2018	67	Brătei	Bârz 1973
28	Makó–Járandószél	Walter et al. 2018	68	Fiatfalva–Alsókövesd	Körösfői 2011
29	Makó–Mikócsa-dűlő M43, 29. lh.	Walter et al. 2018	69	Fiatfalva–Nagyerdő-földje	Körösfői 2011
30	Makó–Mikócsa-dűlő M43, 31. lh.	Walter et al. 2018	70	Maroscsapó–Gombas	Vlassa 1965
31	Makó–Dáli-ugar M43, 40. lh.	Walter et al. 2018	71	Székelykeresztúr	Körösfői–Nyárádi–Sófalvi 2010
32	Makó–Vöröskereszt	Walter et al. 2018	72	Székelykeresztúr–Lokon	Körösfői 2011
33	Nagymágocs–Paptanya	Walter et al. 2018	73	Alibunar–Male livade	Trifunović 2000
34	Orosháza–Monor	Walter et al. 2018	74	Banatski Karlovac–Kalvarija	Trifunović 2000
35	Oroshza–Szénási út	Walter et al. 2018	75	Baranda–Ciglana	Trifunović 2000
36	Óföldák–Ürmös	Walter et al. 2018	76	Čurug	Trifunović 2000
37	Örménykút–Pusta dűlő	Walter et al. 2018	77	Padejc–Ciglana	Trifunović 2000
38	Pusztaszer–Csöngölei-oldal II	Walter et al. 2018	78	Jebel	Bejan 1995
39	Rákóczi-falva–Babi-Földek 5–8–8A	Walter et al. 2018	79	Zábrani	közöletlen, CMA: 15526
40	Sándorfalva–Eperjes	Walter et al. 2018			

1. táblázat: A késő szarmata kori lassúkorongolt kerámia lelőhelyei a Kárpát-medencében

1. térkép: 1.: A lelőhely az I–III. katonai felmérés térképein, a lelőhely földrajzi helyzete;
 2.: Az ásatás összesítő térképe; 3.: A 4. század végi – 5. század eleji objektumok

2. térkép: A késő szarmata kori lassúkorongolt kerámia lelőhelyei a Kárpát-medencében

Gyorskorongolt		Lassúkorongolt (csillámos-) szemcsés kerámia	Korongolatlan kerámia
Gyorskorongolt finom kerámia	Gyorskorongolt szemcsés kerámia		
57	9	16	23

1

	Besimítés							Bekarcolás	Sima bordadísz	Hoenyolás
	1.2	1.4	1.5	1.6	1.7	1.8	1.9	2.2	3.1	6.1
esetszám	2	1	4	1	2	1	1	1	2	2

2

Gyorskorongolt kerámia					
Gyorskorongolt finom kerámia					Gyorskorongolt szemcsés kerámia
1. 12 obj.	2. 300 obj.	3. 50 obj.	4. 314 obj.	5. 440 obj.	6. 314 obj.

3

Vízszintesen kihajló, a perem síkjával tompaszöglet bezáróan ferdére vágott perem	Ívelten kihajló, a perem síkjával tompaszöglet bezáróan ferdére vágott perem	Ívelten kihajló, a perem síkjával hegyesszöglet bezáróan ferdére vágott perem	Ívelten kihajló, lekerekített perem
1. 77. obj.	2. 77. obj.	3. 77. obj.	4. 153. obj.

4

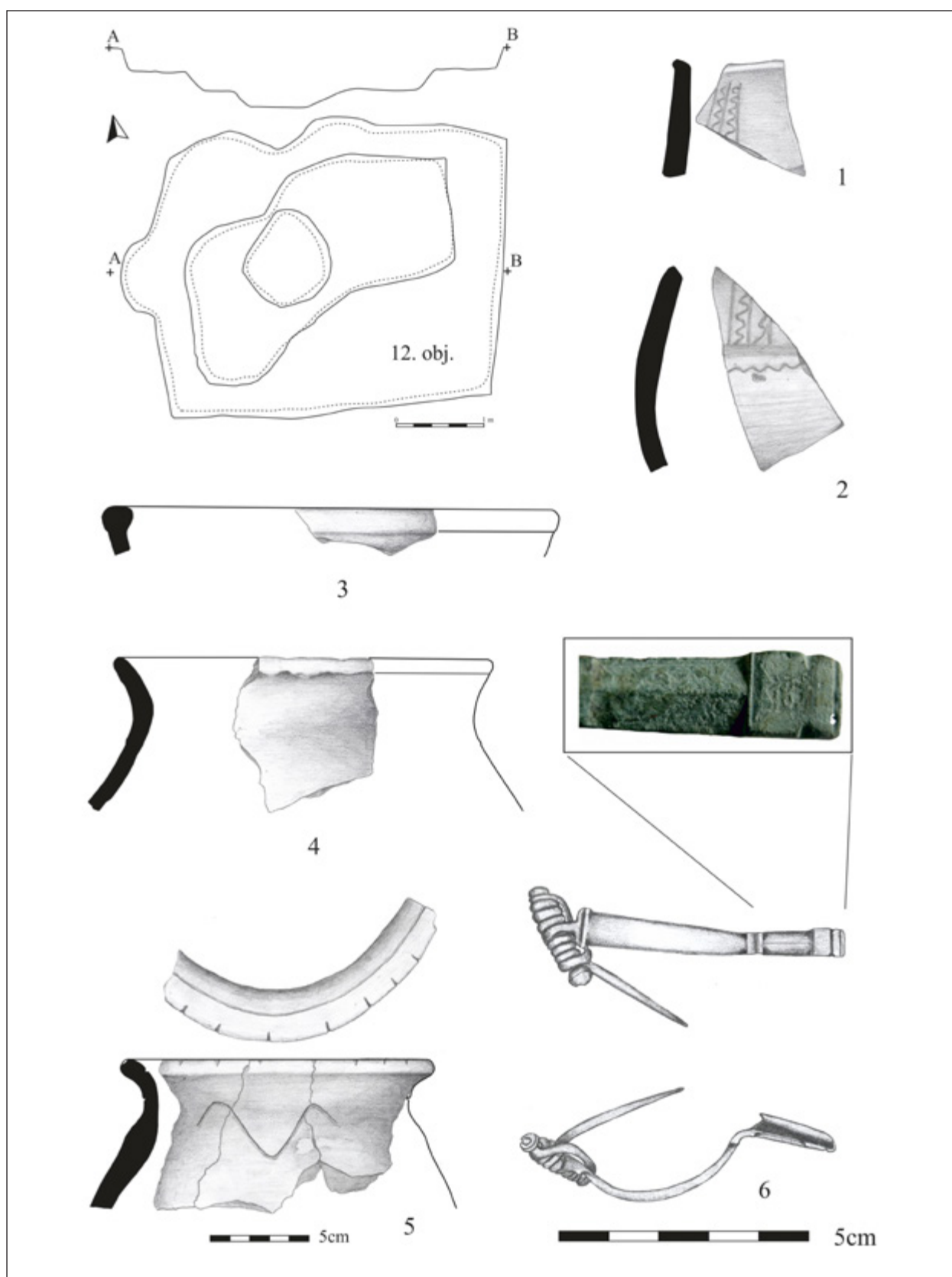
1. 77. obj.	2. 77. obj.	3. 77. obj.	4. 77. obj.
5. 77. obj.	6. 153. obj.	7. 153. obj.	8. 153. obj.

5

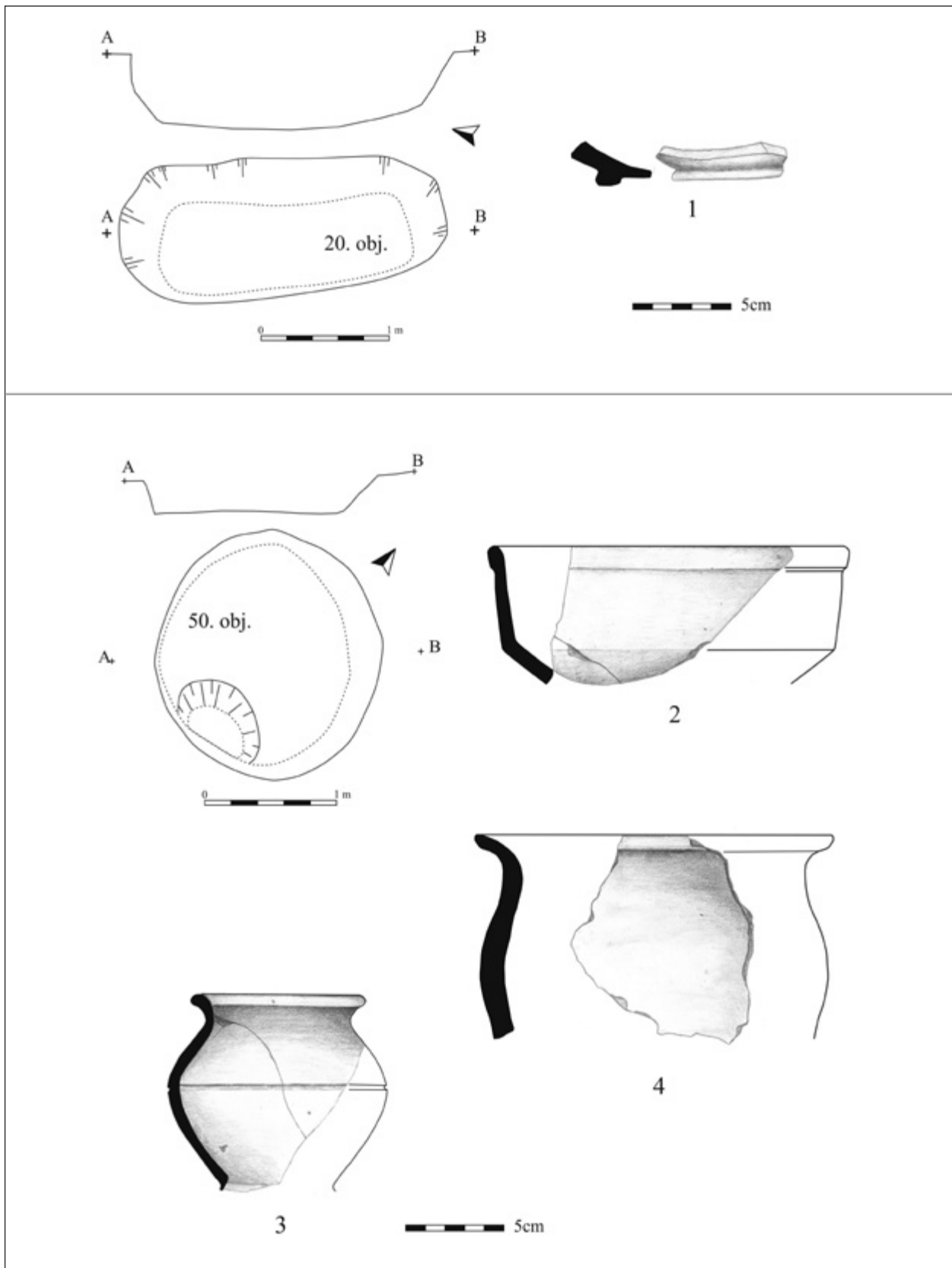
1. tábla: 1.: A kerámiaanyag technológiai megoszlása; 2.: A gyorskorongolt finomkerámiára jellemző díszítés;
3.: A gyorskorongolt tálak formai variációja; 4.: A lassúkorongolt fazekak peremtípusai;
5.: A lassúkorongolt fazekak mintasorai

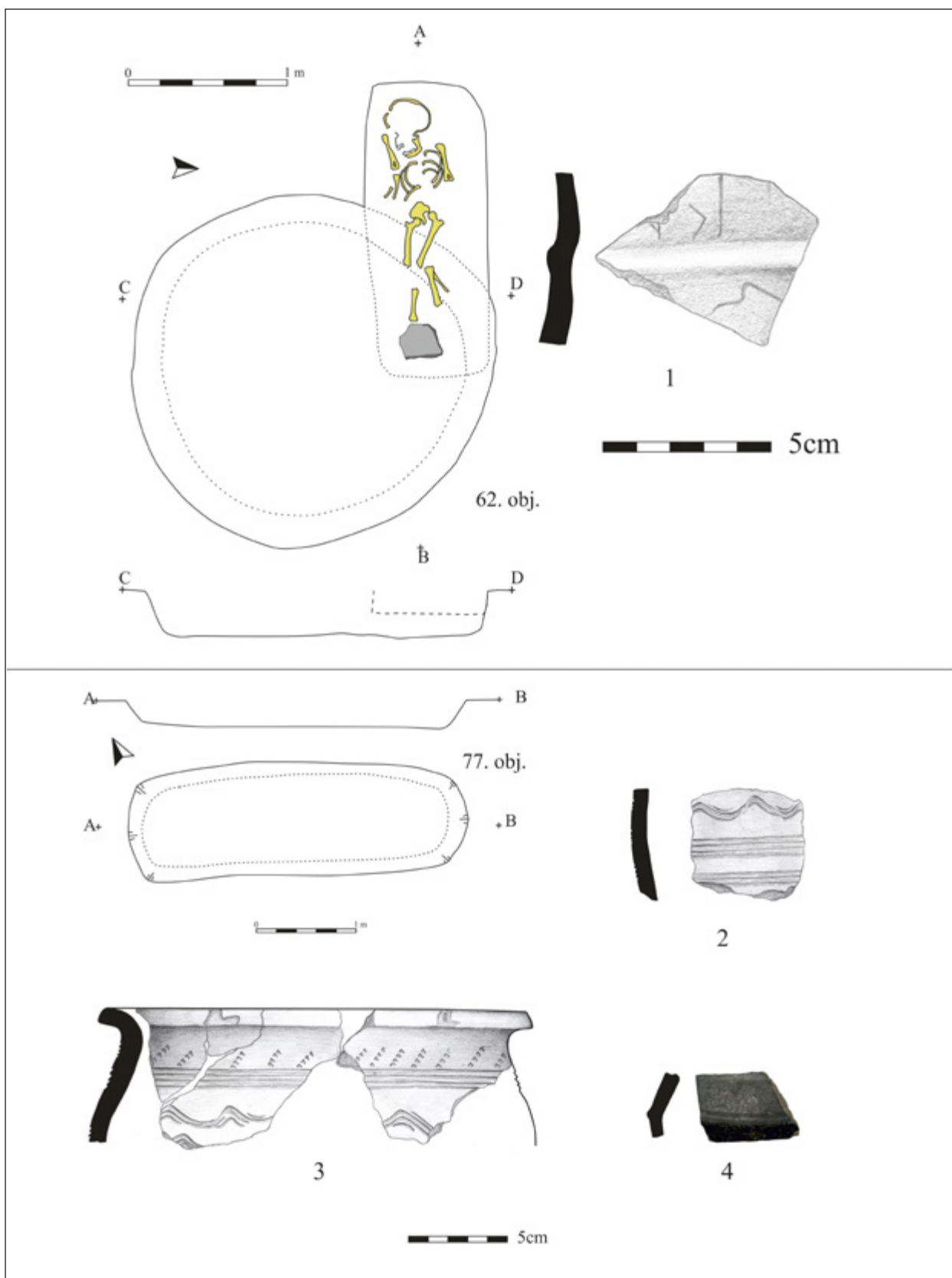
2. tábla: 1.: A lelőhelyről előkerült rongtott kerámia; 2.: Maroscsapó–Gârle lelőhelyről előkerült lassúkorongolt szemcsés kerámia (VLASSA 1965, 502, Fig. 2 nyomán); 3.: Baráthely lelőhelyen előkerült lassúkorongolt szemcsés kerámia (BÁRZU 1973, 301, Pl. XX nyomán)

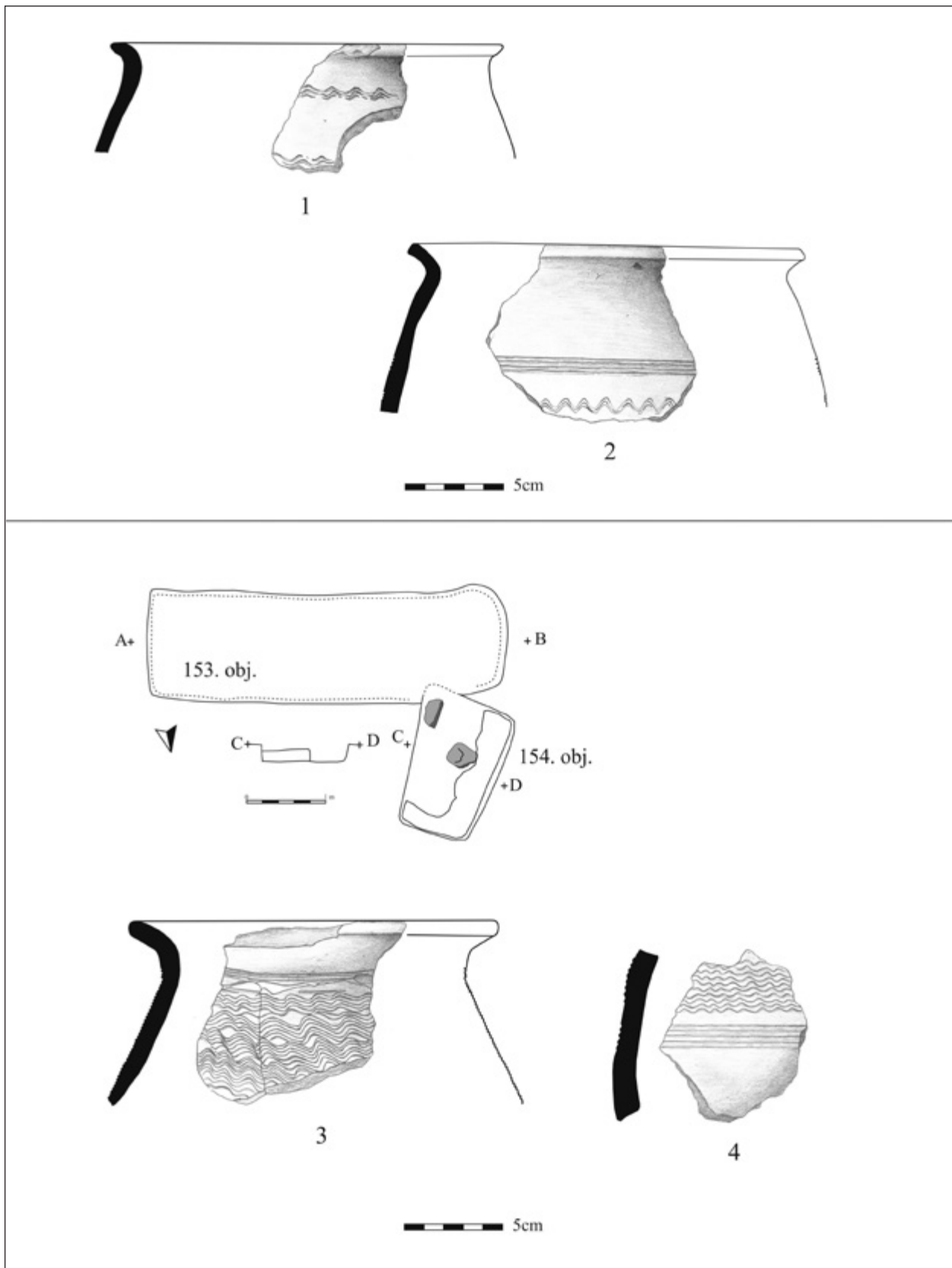
3. tábla: 12. objektum

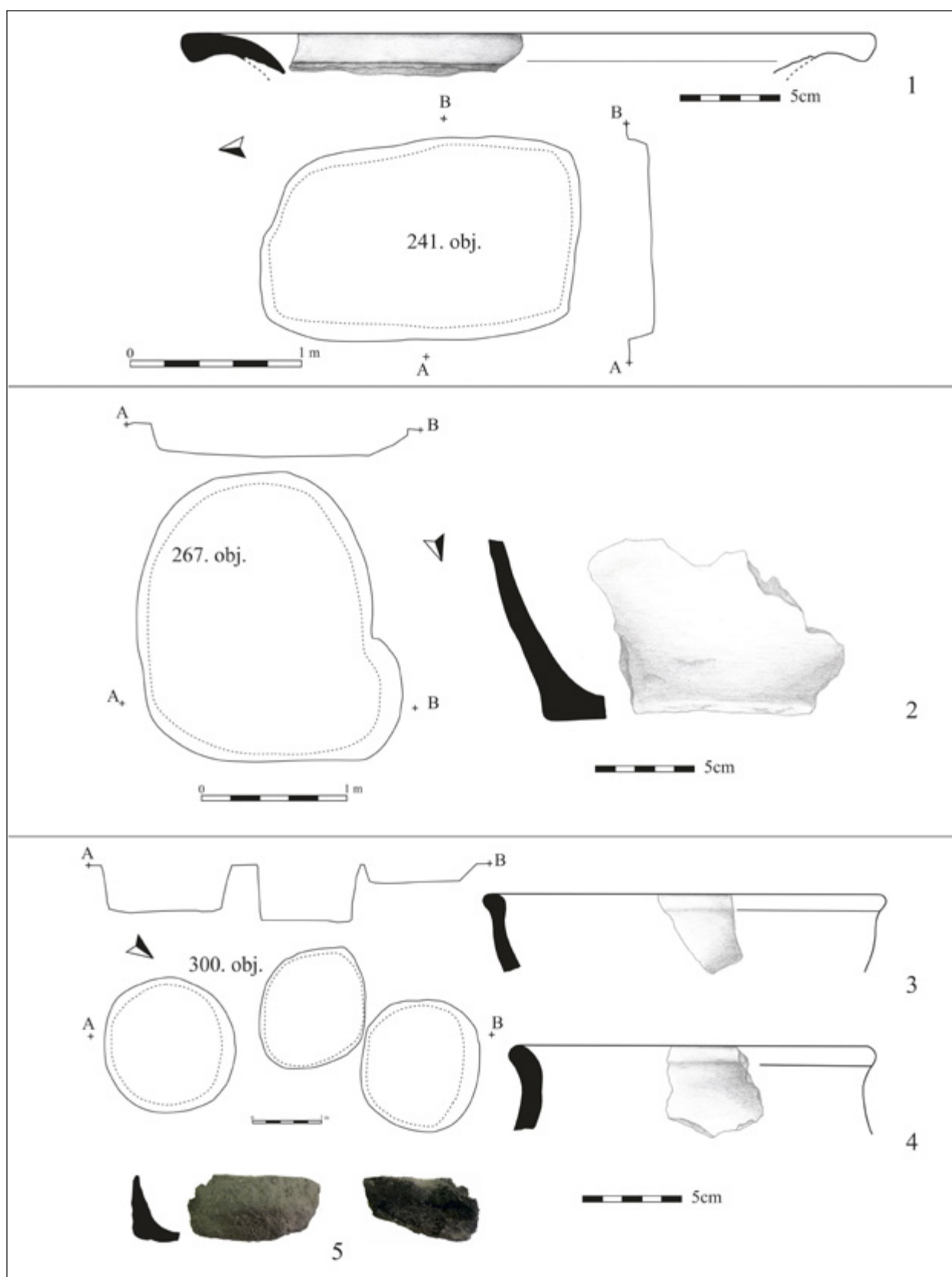
4. tábla: 1.: 20. objektum; 2–4.: 50. objektum

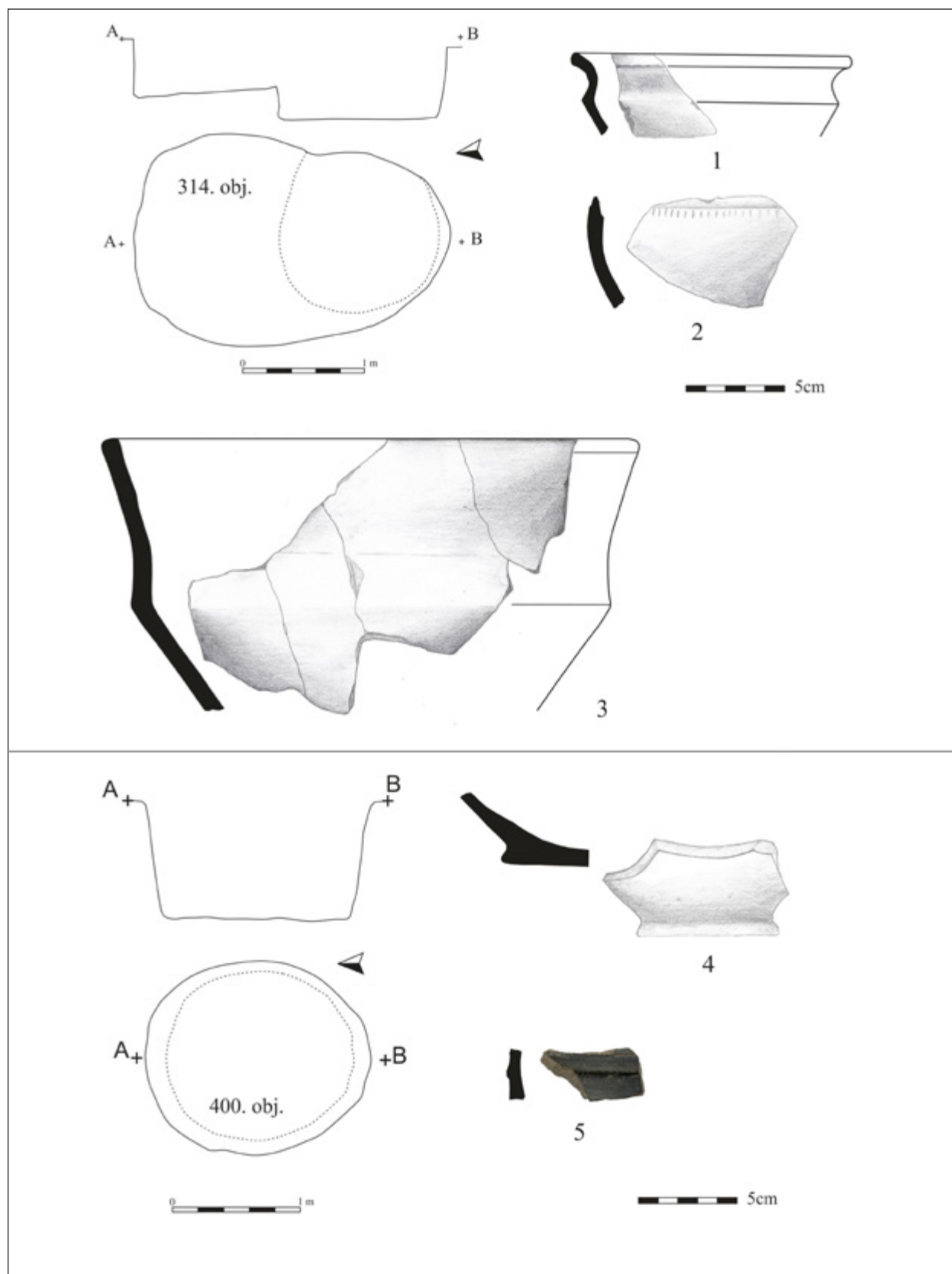
5. tábla: 1.: 62. objektum; 2–4.: 77. objektum

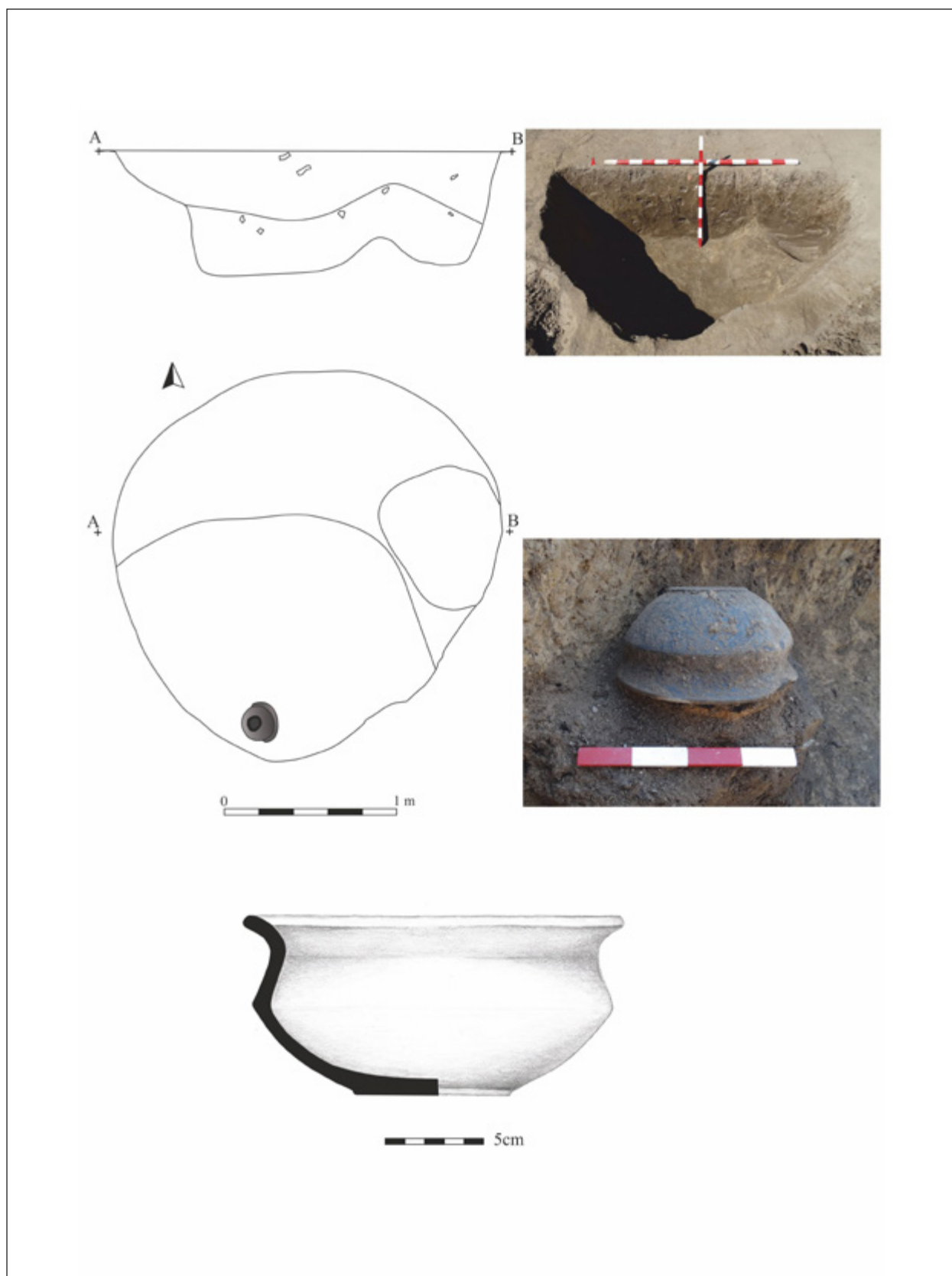
6. tábla: 1–2.: 77. objektum; 3–4.: 153–154. objektum

7. tábla: 1.: 241. objektum; 2.: 267. objektum; 3–5.: 300. objektum

8. tábla: 1–3.: 314. objektum; 4–5.: 400. objektum

9. tábla: 440. objektum